

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Uusima aja osakond

Joonas Veerme

**Dekolonisatsiooni küsimus väliseesti ajakirjanduses Kongo kriisi
(1960-1965) näitel**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Karin Veski, *PhD*

Tartu

2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. UURIMUSE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD NING AJALOOLINE KONTEKST	7
1.1 Kolonialism ja imperialism.....	7
1.1.1 Sotskolonialism.....	12
1.2 Dekolonisatsioon.....	14
1.3 Dekolonisatsioon Kongo iseseisvumise näitel.....	17
1.3.1 Ülevaade Belgia Kongo koloniaalajaloost.....	17
1.3.2 Ülevaade Kongo kriisist ning selle tähtsus dekolonisatsiooni pöördepunktina.....	20
2. VÄLISEESTI AJAKIRJANDUSES ILMUNUD KONGO KRIISI KAJASTUSE ANALÜÜS	26
2.1 Kongo kriisi narratiivid väliseesti ajakirjanduses	26
2.1.1 Eelarvamused: primitivismi kuvand ja Kongo riiklus	26
2.1.2 Külm sõda ja Kongo	31
2.2 Dekolonisatsiooni ja Balti küsimuse sidumine	37
KOKKUVÕTE	43
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	45
SUMMARY	49

SISSEJUHATUS

1960. aastale on laialdaselt omistatud „Aafrika aasta“ nimetus. Rahvusvahelise poliitika jõujooned olid II maailmasõja järgsete aastakümnete jooksul oluliselt muutunud ning sellest andsid tunnistust koloniaalkorra viimased hingetõmbed. Asumaad iseseisvused kiirel sammul, kuid oma olemuses erinevalt ja isemoodi. Kuigi riikluse saavutamine oli kahtlemata antud ühiskondadele hindamatu väärtusega enneolematu võit, siis astusid vastsed riigid maailmalavale olukorras, kus külma sõja vastasseisud olid muutumas aina pinevamaks. Paraku arenes viimase tõmbetuultes Aafrika südames asunud Belgia Kongo iseseisvumisest 1960. aastal välja rahvusvaheline kriis, mille tähtsust dekolonisatsiooni ja rahvusvaheliste suhete arengu kontekstis on raske ülehinnata. Seda tajuti ka kaasajal ning seetõttu tõusis Kongo kriis ning laiemalt dekolonisatsioon maailmapoliitika päevakorras äärmiselt olulisele kohale. See kandus loomulikult edasi ajakirjandusse, mille ülesandeks oli rahuldada ühiskonna infovajadust vägagi aktuaalse teema suhtes. Siinkohal on silmas peetud lääne ühiskondi ning sealset vaba ajakirjandust.

Nende ühiskondade liikmeteks olid samuti väliseestlased, kes ei elanud maailmas toimuvast isolatsioonis ning soovisid samamoodi saada teavet, osaleda teemakohastes aruteludes ning öelda sõna sekka. Väliseestlaste üks suuremaid edusamme kogukondlikus organiseerumises oli olnud sisuka emakeelse ajakirjanduse väljaandmine. Selle põhimõtteks oli vaba ajakirjanduse traditsiooni edasikandmine, mis väljendus tugevas maailmapoliitika jälgimises, aktiivses poliitikas osalemises ning iseseisvuse käsitlemises.¹ Seega leidsid päevapoliitilised sündmused, sealhulgas rahvusvahelised, ajalehtedes märkimisväärselt laia kõlapinda. Kongo kriis oli esimene maailmapoliitika tulipunkt, mis tõi dekolonisatsiooni küsimuse väliseesti ajakirjanduse keskmesse. Ilmunud uudislugude üle arutleti, neid analüüsiti, avaldati arvamust ning loodi seoseid nii iseenda kui ka okupeeritud kodumaa olukorraga. Läbi erinevate narratiivide, kuidas antud teemat käsitleti, kujunes väliseesti ajakirjanduses välja teatud arusaam dekolonisatsiooni küsimusest ja omakorda selle suhestumisest enda jaoks olulise Balti küsimusega.

¹ M. Lõhmus, Eesti ajakirjandus maailmas 20. sajandi II poolel: müütidega lootuse ja reaalsuse vahel. - I. Ude, P. Vihalemm (toim). *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2021*. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2022, lk 106.

Käesoleva uurimistöö teemaks on dekolonisatsiooni küsimus väliseesti ajakirjanduses Kongo kriisi (1960-1965) näitel. Töö eesmärgiks on leida vastused järgmistele uurimisküsimustele:

1. Kuidas oli Kongo kriis väliseesti ajakirjanduses narrativiseeritud?
2. Milline oli dekolonisatsiooni ja Balti küsimuse omavaheline suhe?

Autorile teadaolevalt väliseesti ajakirjanduses ilmunud dekolonisatsiooni küsimuse kajastust varem uuritud ei ole. Eelnevalt on väliseesti ajakirjanduse uurimisele lähenetud eestluse käsitlemise,² müüdidloome analüüsi³ või väliseesti pagulaskultuuri ja Kodu-Eesti kultuuri ühendamise vaatenurga alt.⁴ Väliseesti ajakirjandusele kui allikale on toetunud ka näiteks uurimistöö Rootsiki Metsäülikoolist.⁵ Veel on vaadeldud metsavendluse kajastust väliseesti ajakirjanduses.⁶ Samuti on väliseesti ajalehti uuritud digitaalse kauglugemise meetodi abil, et välja tuua teatud ajalooliste märksõnade esinemissagedus.⁷ Lõuna-Aafrikasse elama asunud väliseestlaste kirjutiste põhjal on uuritud seal esinenud representatsioone ja stereotüüpe mustanahalistest.⁸ Kuigi uurimusi väliseestlastest, mille raames on väliseesti ajakirjandust allikmaterjalina kasutatud, leidub rohkelt, siis on tõdetud, et detailsed ülevaated väliseesti ajakirjandusest ning sisuanalüüsid ootavad veel tegemist.⁹

Töö teoreetilises osas välja toodud käsitlused kolonialismist ja imperialismist toetuvad suuresti Robert Youngi,¹⁰ Barbara Bushi¹¹ ning Jürgen Osterhammeli¹² teostele. Antud autorite postkolonialistliku suunitluse seostamiseks Eesti saatusega peale II maailmasõda on sisse

² E. Rimmel, *Eestluse käsitlemine ajalehe „Vaba Eesti Sõna“ juhtkirjades: eestlus on looming (W. Rand)*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Ühiskonnateaduste instituut, 2015.

³ M. Lõhmus, Eesti ajakirjandus maailmas 20. sajandi II poolel: müütidega lootuse ja reaalsuse vahel. - I. Ude, P. Vihalemm (toim). *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2021*. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2022, lk 104-110.

⁴ M. Lõhmus, Väliseesti ajakirjanduse ja kultuuri jõudmine tagasi Kodu-Eestisse: pagulaseesti käsitlusi loomeliitude pleenumil aastatel 1988 ja 2021. - I. Ude, P. Vihalemm (toim). *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2020*. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2021, lk 96-104.

⁵ L. Nemvalts, *Metsäülikooli Rootsiki (Metroo) ja eestlus paguluses*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Ajaloo ja arheoloogia instituut, 2022.

⁶ P. Kaasik, „Eesti „Valge Tito“ – Elmar Hilp – punavenelaste suurim hirm“. Kajastusi metsavendadest väliseesti ajakirjanduses 1940.–1950. aastatel“, *Tuna*, nr. 2, 2022, lk 97-117.

⁷ L. Nemvalts, O. Koor, „Ajaloosid märksõnad Välis-Eesti ajalehtedes“, *Rahvusraamatukogu digilabor*, 27.11.2022, <https://digilab.rara.ee/blogi/ajaloolised-marksonad-valis-est-ajalehtedes/>, (kasutatud 08.05.2024).

⁸ E. Sepping, *Piiblikoost apartheidini: mustanahaliste representatsioonid ja stereotüübid LAU näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Ajaloo osakond, 2003.

⁹ M. Lõhmus, 2022, lk 107.

¹⁰ R. Young, *Empire, Colony, Postcolony*. Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, 2015.; R. Young, *Postcolonialism: an historical introduction, 15th Anniversary Edition*. Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, 2016.

¹¹ B. Bush, *Imperialism and Postcolonialism*. London: Pearson Education Limited, 2006.

¹² J. Osterhammel, *Colonialism: A Theoretical Overview*. Princeton: Markus Wiener Publishers, 2005.

toodud sotskolonialismi teooria, kus põhjaneva autorina on esile tõusnud Epp Annus.¹³ Sotskolonialismi käsitlemisele on 2017. aastal pühendatud ka ajakirja *Methis* erinumber.¹⁴ Dekolonisatsiooni mõtestamisel on suureks abiks olnud John Darwini mitmekesine ülevaade¹⁵ erinevatest teooriatest ning Jan C. Janseni ja Jürgen Osterhammeli vastavad mudelid.¹⁶

Siinses töös on allikatena kasutatud kolme väliseesti ajalehe numbreid, mis ilmusid ajaliselts paralleelselt Kongo kriisi ja dekolonisatsiooniteemaatika esiletõusu ning arenguga vahemikus 1960-1965. Uuritud on teemakohaseid artikleid Kanadas ilmunud nädalalehes *Vaba Eestlane*, Ameerika Ühendriikides ilmunud nädalalehes *Vaba Eesti Sõna* ning *Rootsis* ilmunud päevalehes *Eesti Päevaleht*. Nende valikul on lähtutud nii erinevast asukohast ja ilmumise sagedusest kui ka hinnangulisest levikust ning potentsiaalse lugejaskonna suuruselt. Ajalehed on väärtuslikud ajalooallikad, kuna edastavad päevakajalist informatsiooni vahetult ning perioodiliselt, mistõttu on neist saadavat teavet võimalik mõtestada pikemal aegreal.¹⁷ Uurimise käigus saadud andmeid on analüüsitud kvalitatiivsel meetodil, mille juures on rõhku pandud teadmiste hankimisele ning väliseesti ajakirjanduses esinenud vaatenurga mõistmisele. Selle raames autor on vastavate ajaleheartiklite interpreteerimise tulemusel esitanud omapoolsed tõlgendused.¹⁸

Uurimistöö on jagatud kaheks osaks. Esimeses osas on keskendutud kolonialismi ja dekolonisatsiooni teoreetilistele lähtekohtadele ning teemale üleüldise ajaloolise konteksti andmisele. Sealjuures on lahti seletatud antud töö raames oluline sotskolonialismi teooria. Samuti on töö esimeses peatükis antud ülevaade Kongo koloniaalajaloost ning Kongo kriisist ja selle tähtsusest dekolonisatsiooni pöördepunktina. Kasutades välja toodud teooriad dekolonisatsioonist, on nende abil antud hinnang Kongo dekolonisatsiooniprotsessile. Töö teises osas on analüüsitud väliseesti ajakirjanduses ilmunud Kongo kriisi kajastust. On uuritud esinenud kajastuslikku narratiivi – see tähendab, millise kuvandiliku¹⁹ nurga alt nähti Kongo riiklust ning missugusel moel oli sinna põimunud külma sõja kontekst. Peatüki viimases osas

¹³ E. Annus, *Sotskolonialism Eesti NSV-s: võim, kultuur, argielu*. Tallinn-Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2019.; E. Annus, *Soviet Postcolonial Studies: A View from the Western Borderlands*. London, New York: Routledge, 2018.; E. Annus, „Postkolonialismist sotskolonialismini“, *Vikerkaar*, nr. 3, 2007.

¹⁴ *Methis*. *Studia humaniora Estonica*. *Sotskolonialism Eesti NSV-s: kultuurist argiilmani*, nr. 20, 2017.

¹⁵ J. Darwin, *Africa and World Politics since 1945: Theories of Decolonization*. - N. Woods (toim). *Explaining International Relations since 1945*. Oxford: Oxford University Press, 1997, 1999, lk 199-218.

¹⁶ J. C. Jansen, J. Osterhammel, *Decolonization: a short history*. Princeton: Princeton University Press, 2017.

¹⁷ L. Nemvalts, O. Koor, 2022, (kasutatud 08.05.2024).

¹⁸ L. Õunapuu, *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool, 2014, lk 52-53.

¹⁹ Kuvandi all mõistetakse isiku, rühma, rahvuse või riigi mõttelist kujutust või mainet. Vt M. Beller, J. Leerssen, 2007, lk 342.

on valgust heidetud sellele, kuidas väliseesti ajakirjanduses seoti fookusesse kerkinud dekolonisatsiooniteematika Balti küsimusega.

1. UURIMUSE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD NING AJALOOLINE KONTEKST

1.1 Kolonialism ja imperialism

Kolonialism oma olemuses märgistab suhet kahe ühiskonna vahel, kus üks on ülem ehk kolonisaator ja teine alam ehk koloniseeritav. Viimase loomulik arengukulg on kolonisaatori kui välise jõu poolt katkestatud ning ümber kujundatud selliselt, et see vastaks võimalikult suurel määral tema huvidele ja vajadustele. Need huvid ja vajadused on paika pandud emamaa poliitilise keskuse ehk metropoli poolt ning koloonia ehk perifeeria saatuseks on olla allutatud.²⁰

Kolonialismi mõistega koos käsitletakse alati ka „koloonia“ ja „koloniseerimise“ mõistet. Kolonialismi saab lähtudes eelnevalt mainitule kirjeldada kui süsteemi ülemvõimu teostamiseks. See tähendab paikapandud põhimõtteid ja praktikaid, kuidas kolooniaid hallata.²¹ Koloonia eraldi mõistena on kindlat tüüpi sotsio-poliitiline moodustis, mis on koloniseerimise kui laienemise, territooriumi hõivamise ning ümberasumise protsessi järelm.²²

Üldiselt eristatakse kahte suuremat tüüpi kolooniaid, milleks on „asunikekoloonia“ ning „ekspluatatsioonikoloonia“. Nende kahe põhiline vahe seisnes selles, kui ulatuslik oli kolonisaatorite kohalolu ning mis oli koloniseerimise eesmärk.

Asunikekoloonia oli perioodiliselt varaseim tüüp, mille algupäraseks eesmärgiks oli leida uut maad, et sealsete majandus- ja inimressursside najal arendada kohapealset tootmist ja jätkata kaasatoodud eluviisi. Need asutati, sageli relva jõul, piirkondadesse, kus valitses eurooplastele sobivam kliima.²³ Kolonisaatorid olid alaliselt kohal ning aja jooksul kujunesid nendes kolooniates välja euroopa päritolu asunike omavalitsused, mis diskrimineerisid põliselanikke, näiteks Lõuna-Aafrika või Alžeeria.²⁴

Ekspluatatsioonikolooniad arenesid välja kaubanduspunktidest, mis olid hakanud sõjalise vallutuse kujul maa-alaliselt laienema, näiteks Briti India. Seega oli taolise koloniseerimise

²⁰ J. Osterhammel, *Colonialism: A Theoretical Overview*. Princeton: Markus Wiener Publishers, 2005, lk 15.

²¹ R. Young, *Empire, Colony, Postcolony*. Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, 2015, lk 54.

²² J. Osterhammel, lk 4.

²³ R. Young, 2015, lk 30.

²⁴ J. Osterhammel, lk 11-12.

eesmärgiks kaubandus ning koloonia ulatuslik majanduslik ekspluateerimine, kus pandi rõhku looduslike ressursside väljaveole.²⁵ Kolonisaatorite kohalolu oli minimaalne ning see ei olnud püsivalt alaline. Peamiselt olid nendeks koloniaalametnikud, sõjaväelased ning kaupmehed. Sellist tüüpi kolooniad olid emamaa poolt poliitiliselt otsesemalt kontrollitud ning ei kujunenud asunike omavalitsust. Autokraatset võimu teostas reeglina emamaalt läkitatud kuberner, kes võttis põliselanikkonna oma paternalistliku tiiva alla.²⁶

Sageli lisandub neile ka kolmas tüüp „garnisonikoloonia“ näol. Garnisonikolooniad olid territooriumilt väikesed enklaavid, mille eesmärkideks olid peamiselt kaubanduslike ja poliitiliste sidemete tugevdamine ning logistilise baasi pakkumine emamaa laevastikele. Siinkohal on võimalik näiteks tuua Singapuri või Hong Kongi.²⁷

Läänemaailmas ei omistatud kolonisatsioonile sellist negatiivset tähendust nagu talle on hiljem omaks saanud. Kolonisatsiooni all mõisteti püüdu paremale elujärjele nii majanduslikus, religiooses kui poliitilises mõttes, mida teostati ümberasumise kujul. Sealjuures oli oluline kultuurilise sideme säilitamine emamaaga, kust erinevatel põhjustel lahkuti. Põlisrahvaste allutamist selline arusaam ümberasumisest otseselt ette ei näinud, kuigi tegelikult see kohapeal toimus. Kuna eurooplaste jaoks oli õigus maale seotud selle põllumajandusliku harimisega, siis asustati maid, kus oli olemas küll rahvastik, kuid mitte „asustus“ kaasaegses euroopalikus tähenduses. Kui maad põliselanike poolt ei haritud, siis lähtudes antud ajastu tõlgendusest *terra nullius* ehk „eikellegimaa“ põhimõttest, oli see justkui vaba võtmiseks.²⁸ Edward Said on taolisi arenguid nimetanud „geograafiliseks vägivallaks“.²⁹

Isegi kui kolonisaatorid ei tunnistanud eelneva „asustuse“ olemasolu, siis konkurents territooriumi pärast oli reaalne ning aja jooksul see süvenes, koos kolonisaatorite ja põliselanike vahelise staatuselise erisuse põlistamisega. Sellest tulenevalt kaasnes geograafilisele vägivallale sageli ka füüsiline vägivald põliselanike vastu, mis tähendas küüditamist, otsest hävitamist või (päris)orjastamist. Hiljem hakkas see asenduma kaudsemate

²⁵ R. Young, 2015, lk 30.

²⁶ J. Osterhammel, lk 11.

²⁷ *Ibid.*, lk 11.

²⁸ B. Bush, *Imperialism and Postcolonialism*. London: Pearson Education Limited, 2006, lk 25.

²⁹ R. Young, *Postcolonialism: an historical introduction, 15th Anniversary Edition*. Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, 2016, lk 20.

meetodite nagu sunnitöö või maksustamine. Kui metropolis põhines ühiskondlik erisus ja hierarhia sotsiaalsel klassil, siis kolooniates oli see rassipõhine.³⁰

Kolonialismi, eriti selle hilisemat osa, käsitledes tuleb meeles pidada, et selle ideeline tuum oli üdini rassistlikel arusaamadatel põhinev ning rassismi võib näha kui koloniaalvõimu kõige selgemat väljendit.³¹ Rassitemaatika omandas mõju tänu seda propageerinud „rassiteaduse“ arengule 19. sajandi keskel ning see juhtus perioodiliselt kokku ajaga, mil koloniseerimine eriti Aafrikas aina enam hoogu kogus. Need arusaamad olid ühildatud kehtinud õiguse ja seaduslike institutsioonide toimimisega, et legitimizeerida koloniaalvõimu. Koloniseeritud rahvad olid allutatud rassilise hierarhia diskrimineerivatele põhimõtetele. Need põhinesid pseudoteaduslikel andmetel, mis olid saadud näiteks koljumahtude mõõtmisega. Sellest lähtudes koheldi koloniseeritud rahvaid kui alaväärtuslikke inimesi, kes ei olnud suutelised „tsivilisatsiooni“ looma ja arendama. Samal ajal oli eurooplastele omistatud loomuomane ülemvõim kõigi teiste üle.³² Veendumusest rassidevaheliste barjääride ületamatusesse, tulenes ka kolonialismi üks tähtsaid omadusi, milleks oli tõrksus omistada mingeidki aspekte koloniseeritute kultuurist. Vastupidine protsess ehk euroopalike väärtuste ja kommete omistamine põliselanike poolt oli aga üks olulisi kolonialismi eesmärke.³³

Koloniseeritud rahvaste kuvand emamaal oli kujundatud selliseks, mis aitas õigustada ning kinnistada repressiivset ja eksploatatiivset suhet osapoolte vahel. Koloniseeritud rahvad olid kauged ja kummalised „nemad“, vastandiks oli tuttav „meie“ ehk metropol. „Nende“ kuvand oli taandatud sellisele algtasandile, kus mingi primitiivne omadus defineeris tervet rahvast, eesmärgiga tekitada tugev erisus ja distants „meie“ ja „nemad“ vahel.³⁴ Edward Said on selle kontseptsiooni nimetanud orientalismiks. „Nemad“ on orient, „meie“ on oksident ning nendevahelist suhet iseloomustavad võim, domineerimine ning hegemoonia.³⁵

Lähtudes taolisest koloniaalsuhete interpretatsioonist, saab kolonialismi eesmärgina käsitleda ka universaalse missiooni arusaama. Selle põhimõtteliseks aluseks oli usk euroopaliku kultuuri ülimuslikkusesse ning „valge mehele“ kõrgemalt poolt usaldatud pühalik kohus viia „valgust“

³⁰ R. Young, 2015, lk 32-33.

³¹ B. Bush, lk 30.

³² R. Young, 2015, lk 46-48.

³³ J. Osterhammel, lk 15-16.

³⁴ B. Bush, lk 157.

³⁵ B. Ashcroft, G. Griffiths, H. Tiffin, *Post-Colonial Studies: The Key Concepts*, 3rd edn. London: Routledge, 2013, lk 185.

ja „tsivilisatsiooni“ nendesse maailma paikadesse, kus valitses „barbaarsus“ ja „metslus“.³⁶ See hõlmas endas moodsa tehnoloogia nagu raudteede, kommunikatsioonivahendite ja relvade rakendamist nii kolooniate haldamise tõhustamisel kui ka koloniseeritute kontrollimisel. Sellega käsikäes käis ka ristiusu levitamine koos haridusega ning kristlikel misjonäridel oli „tsiviliseerimisel“ kande roll.³⁷ Seega põliselanike vaatepunktist oli taoline protsess mitmetähenduslik, kus ühest küljest puututi kokku „modernsuse“ ja haridusega, kuid millega kaasnes ka senise ühiskonnakorralduse lõhkumine.

Võttes arvesse alapeatükis välja toodud seletusi kolonialismist ning sellega seonduvatest terminitest, saab öelda, et selle printsiipideks olid domineerimine, kultuuriline eristumine ning nende hoidmine ja süvendamine.

Alapeatüki alguses kirjeldatud kolonisaatorite huvid ja vajadused juhatavad sisse „imperialismi“ mõiste, ilma milleta kolonialismi täielikult lahata ei saa.³⁸ Need huvid ja vajadused on olnud erinevad olenevalt sellest, millist ajajärku vaadeldakse. Kuni 19. sajandini olid kolonisatsiooni peamiseks veduriks põhiliselt indiviidide või kindlate gruppide majanduslikud ja sotsiaalsed ajendid – ülerahvastatusest tulenenud maapuudus, väljavaated tulusale kaubandusele või püüd leida pelgupaika ühiskondliku tagakiusamise eest.³⁹

Sellel ajal oli kolonisatsioon küll kasulikkust silmas pidav, kuid samas korrapäratu ning ilma „suure ideeta“. See ei olnud reeglina emamaa poliitilisest keskusest lähtunud ametlik tegevus. Jõudes uusaega, hakkas seoses tööstusliku arenguga selgelt välja joonistuma emamaa ja koloonia suhe, kus viimase rolliks oli varustada esimest toorainega. Sellise ebavõrdse majandusliku vahekorra kinnistumise tulemusel süvenes alapeatükis eelnevalt kirjeldatud eristumine veelgi, mis omakorda lõplikult institutsionaliseeris koloniaalvõimu.⁴⁰

Rohkemate ressursside omamine tähendas metropolile majanduslikku, poliitilist ning sõjalist eelist konkurentide ees. Sellest tulenevalt said kolooniad tähtsateks malenditeks Euroopa koloniaalriikide võimumängudes ning kokkulepetes, mis olid suurel määral liikumas regionaalselt tasandilt globaalsele.⁴¹ Seega kolonisatsiooni veduriks ei olnud enam kindlate

³⁶ J. Osterhammel, lk 16.

³⁷ B. Bush, lk 84, 127.

³⁸ *Ibid.*, lk 46.

³⁹ R. Young, 2015, lk 52.

⁴⁰ B. Ashcroft, G. Griffiths, H. Tiffin, lk 54.

⁴¹ R. Young, 2016, lk 23.

gruppide või indiviidide pragmaatilised huvid, vaid selleks oli saanud suurriikide vahelise võimutasakaalu laienev dünaamika.⁴²

Mainitud Euroopa koloniaalriigid olid olemuselt impeeriumid, mille struktuur nägi ette perifeeria allutatust impeeriumi keskusele. See pidi tagama impeeriumi staatuse nii piirkondliku kui ka ülemaailmse võimuna ning seda ühes riigi jõukuse kasvuga. Impeeriumi toimimise aluseks oli laienemist taotlev ja hegemooniat ihalev ideoloogia - imperialism. Laienemine võis tähendada ülemvõimu saavutamist oma otseste naabrite üle, kuid seda võis näha ka ülemereimpeeriumi loomisena. Hegemoonia all mõisteti ühe riigi võimu teise riigi või rahva üle majanduslikus, poliitilises ja kultuurilises võtmes.⁴³

Laienemine ja hegemoonia võis väljenduda otsesena ehk ametliku impeeriumi näol või kaudsena ehk mitteametliku impeeriumi näol. Esimene oli reeglina kantud prestiižist ning hõlmas endas täiemahulist vallutust, kus endine poliitiline ja ühiskondlik kord asendati täielikult koloniaalsega.⁴⁴ Vallutatu loovutas oma suveräänsuse ning liideti impeeriumi koosseisu.⁴⁵ Teine rakendas ulatuslikku poliitilist ja majanduslikku mõjutamist, kus küll näiliselt säilis endine korraldus, kuid see oli mõjutatud tugevama osapoole poolt, kasutades kohalikke kollaborante. Selle eesmärgiks oli pigem majanduslike huvide tagamine kui otsene poliitiline kontroll.⁴⁶

Seega saab kokkuvõtvalt öelda, et kui kolonialism oli konkreetne kohapealne valitsemissüsteem kolooniates, siis imperialism oli oma olemuses kõikehõlmav maailmavaateline raamistik ehk „suur idee“, mis oli metropoli poolt konstrueeritud.⁴⁷ See andis mõttelised juhised ja õigustused ülemvõimu saavutamiseks ja teostamiseks teiste, alamaks rassiks peetavate rahvaste territooriumite ning sealsete ressursside üle.⁴⁸

⁴² J. Osterhammel, lk 21.

⁴³ R. Young, 2015, lk 52.

⁴⁴ J. Osterhammel, lk 22.

⁴⁵ B. Bush, lk 45.

⁴⁶ J. Osterhammel, lk 20.

⁴⁷ *Ibid.*, lk 22.

⁴⁸ R. Young, 2015, lk 53.

1.1.1 Sotskolonialism

Peatükis eelnevalt esitatud käsitlusi kolonialismist ja imperialismist on võimalik seostada ka Eesti ja laiemalt Balti riikide saatusega peale II maailmasõda. Siinkohal on oluliseks lähtepunktiks võetud arusaam, et vallutamise ja allutamise kontseptsioonid on universaalsed kogemused, mis on maailmaajaloos üheti mõistetavad. See tähendab, et ei saa kõrvale jätta koloniaalsituatsioone, mis ei paigutu ainult „ülemerekolonialismi“ alla. Paraku ei haaku need täielikult postkoloniaalse teooriaga, mis sageli kätkeb endas vaid viimast, keskendudes käsitlustes kitsamalt Lääne ehk „esimese maailma“ kolonialismile „kolmanda maailma“ suhtes. Seetõttu on suures plaanis „teise maailma“ rollist justkui mööda vaadatud.⁴⁹ Üheks selliseks juhtumiks on Nõukogude võimu laienemine II maailmasõja järgses Ida-Euroopas. Peamiseks põhjuseks on see, et NSV Liidu mõistmist koloniaalimpeeriumina on udustanud selle poliitiline toetus endistele koloniaalmaadele.⁵⁰ Sellest hoolimata on tänu püüdele välja tuua Nõukogude võimu kolonialismimaigulist teguviisi, kasutusele võetud mõiste „sotskolonialism“.

Sotskolonialismi defineeritakse kui 20. sajandi kolonialismi ehk hiliskolonialismi vormi. Selle raames püütakse eelnevalt kirjeldatud koloniaalvõimu printsiipide abil kehtestada totalitaarne kommunistlik või sotsialistlik riigikord. Sotskolonialismi suhe kolonialismi üldlevinud seletusega tuleb kõige selgemini ilmsiks seeläbi, et paljude Ida-Euroopa riikide loomulik arengukulg lõigati läbi ja kujundati välise jõu mõjul ümber. NSV Liidu imperialistlik hegemoonia tekitas nendes riikides ja kultuurides traumaatilise katkestuse, mida oli tunda ühiskondliku elu kõikidel tasanditel.⁵¹

Tulles kitsamalt tagasi Eesti ja Balti riikide juurde, siis mainitud katkestus algas relva ähvardusel teostatud okupatsiooni ja annekteerimisega. Vallutus ja allutus väljendusid süsteemse rahva hävitamise näol ning kohalik võim sai juhendid Moskvast. Vene keele tähtsustamine hakkas tõrjuma ja tsenseerima kohalikku keelt ning moonutama maailmapilti,⁵² mis oli kõik kultuuriliselt tagurdav.⁵³ Plaanimajandus oli oma olemuselt röövellik, sest põhines

⁴⁹ D. C. Moore, „Kas post - postkoloniaalses on post - postsovetlikus? Globaalse postkoloniaalse kriitika poole“, *Methis*, vol. 5, nr. 7, 2011, lk 208.

⁵⁰ E. Annus, *Sotskolonialism Eesti NSV-s: võim, kultuur, argielu*. Tallinn-Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2019, lk 37.

⁵¹ *Ibid.*, 2019, lk 22, 26, 35-36.

⁵² J. Kangilaski, „Lisandusi postkolonialismi diskussioonile“, *Kunstiteaduslikke Uurimusi*, vol. 20, nr. 1-2, 2011, lk 11.

⁵³ D. C. Moore, lk 215.

ressursside rängal ekspluateerimisel ning lõviosa toodangust saadeti NSV Liidu keskpunkti ja muudesse piirkondadesse.⁵⁴ Lisaks hakkas keskvoim suuresti tahtlikult muutma rahvastiku koosseisu, suunates industrialiseerimise tähe all eriti Eestisse ja Lätti venekeelset tööjõudu. Selle lisaeesmärgiks oli ka võõrvõimule ühiskondliku toetuse tagamine lojaalsete kodanike näol.⁵⁵

Välja toodud Nõukogude võimu iseloomustanud aspektidest lähtudes on arutletud, kas Balti riikide okupatsiooni ja annekteerimist saab ühemõtteliselt samastada kolonialismiga. Epp Annus on sellele andnud pigem eitava vastuse.⁵⁶ Kuigi NSV Liidu okupatsioonil puudus rahvusvahelise õiguse kohaselt alus,⁵⁷ siis ei saa seda siiski otseselt võrdsustada koloniseerimisega. Tema käsitluse järgi koloniseeritakse rahvuseelset kogukonda, Balti riigid olid selleks hetkeks juba aga moodsad rahvusriigid koos kindla rahvusidentiteedi ja kõrgkultuuriga.⁵⁸ Sellest hoolimata tuleb NSV Liidu okupatsiooni vaadata koloniaalse võimumaatriksi kehtestamise püüdena, kuna toimusid pealesurutud ja jõuga läbiviidud ühiskondlikud ümberkorraldused. Antud võimumaatriksi keskmeks oli kommunistlik partei, mis rakendas selleks jõuorganeid, riigistatud tootmisvahendeid ja plaanimajanduslikku ühiskonnastruktuuri.⁵⁹

Iga režiim loob oma tegevuseks õigustusi. Nõukogude võimu kommunistlik ideoloogia pidas end valgustuslikult „progressiivseks“ ning lubas tsiviliseerimismissioonile sarnaselt tuua „sotsialistliku modernsuse“. Neid ettekäandeid, mida võib nimetada „nõukogude paternalismiks“,⁶⁰ konstrueeriti selleks, et oma eesmärgi mitte otseselt koloniaalsetena esitada. Samal ajal olid reaalsed teod ühildatud panslavismiga⁶¹ ning eneseõigustusliku ihalusega ennistada Vene impeerium. Sellest tulenevalt võib öelda, et sotskolonialism oli oma olemuselt „varjatud“, peidetud kommunistlike „imperialismivastaste“ loosungitega ning selle

⁵⁴ E. Annus, „Postkolonialismist sotskolonialismini“, *Vikerkaar*, nr. 3, 2007, lk 72.

⁵⁵ J. Kangilaski, lk 10-11.

⁵⁶ E. Annus, *Soviet Postcolonial Studies: A View from the Western Borderlands*. London, New York: Routledge, 2018, lk 96.

⁵⁷ L. Mälksoo, *Nõukogude anneksioon ja riigi järjepidevus: Eesti, Läti ja Leedu staatus rahvusvahelises õiguses 1940. a. - 1991. a. ja pärast 1991. a.: uurimus pingest normatiivsuse ja võimu vahel rahvusvahelises õiguses*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005, lk 192.

⁵⁸ E. Annus, 2007, lk 72

⁵⁹ E. Annus, 2019, lk 35-36.

⁶⁰ *Ibid.*, lk 28-29.

⁶¹ J. Kangilaski, lk 10-11.

märkamiseks oli nii antud töö kontekstis kaasajal, s.t. 1960ndatel, kui ka praegusel ajal, vaja teadlikku vaadet.⁶²

1.2 Dekolonisatsioon

Jan C. Jansen ja Jürgen Osterhammel on dekolonisatsioonilase kirjandusanalüüsi tulemusel täheldanud, et dekolonisatsiooni puudutavad käsitlused ja teoreetilised lähtekohad langevad reeglina viide mudelisse.⁶³

1. Võimu ülekandmise või „iseseisvuse andmise“ mudeli järgi oli dekolonisatsioon koloniaalvõimu poolt teadlikult initsieeritud ja rakendatud protsess, milles oli oluline roll koostööl kohaliku eliidiga. Antud käsitlus omistab suure tähtsuse metropoli poolt tehtud otsustele dekolonisatsiooni vedurina.
2. Rahvusliku vabadusvõitluse või “iseseisvuse võtmise” mudel vastandub võimu ülekandmisele pannes rõhku koloniaalühiskonna vältimatule vajadusele kukutada koloniaalvõim, kas läbi rahumeelsete või relvastatud meetmete.
3. Neokolonialismi mudeli põhimõtteks on koloniaalvõimude jõudmine arusaamale, et „ametliku impeeriumi“ säilitamine ei olnud enam tulus ning majanduslikku eksploatatsiooni ja poliitilise mõju säilitamist oli võimalik ka “mitteametlikult” jätkata.
4. „Koormast vabanemise“ mudelis on dekoloniseerimise peamiseks faktoriks koloniaalvõimude finantsiline ja poliitiline kulude-tulude arvutuskäik, mille tulemusel hinnati rahvuslikud prioriteedid ümber ning kolooniad kui “koorem” hüljati. Siinkohal oli oluline avaliku arvamuse surve nii metropolis endas kui ka rahvusvahelises üldsuses.
5. Rahvusvahelise poliitika mudeli kohaselt oli dekolonisatsioon külma sõja kahepooluselise maailma vältimatu tagajärg. Rahvusvahelise poliitika jõujoonte muutumine peale II maailmasõda langetas oluliselt koloniaalvõimude tähtsust

⁶² E. Annus, 2019, lk 36.

⁶³ J. C. Jansen, J. Osterhammel, *Decolonization: a short history*. Princeton: Princeton University Press, 2017, lk 29-31.

maailmaareenil, mille tulemusel ei olnud kolooniate säilitamine sellisel kujul enam jõukohane ja poliitiliselt mõistlik.

Siinkohal tuleb meeles pidada, et alapeatükis järgnevalt kirjeldatud teooriaid on võimalik rakendada dekolonisatsiooni juhtumite laiemaks lahtimõtestamiseks ja nende omavahel kokku traageldamiseks, siis ei võta nad sageli arvesse regionaalseid, etnilisi ning koloniaalvõimude eripärasid, mis kujundasid neid protsesse kohati erinevalt ja omamoodi.

Sõltuvusteooria põhimõtteliseks tuumaks on arusaam, et maailm on jagatud jõukaks ja võimukaks tuumaks ning vaeseks ja võimutuks perifeeriaks, mida eksploatatakse. See tähendab seda, et tuum paigutab oma ülejäänud finants- ja inimkapitali perifeeriasse, mille tulemusel voolavad sealt ressursid tagasi tuuma. Selle tulemuseks perifeeria jaoks on toorainetootluse nõiarang, mis takistab kaasajastamist ning mis omakorda süvendab vaesust. Kapitali rahvusvahelistumise tõttu peale II maailmasõda ei olnud enam taoliste imperiaalsel monopolil põhinevate turgude hoidmine tulus. Samuti ei olnud rahvusvahelise kapitali jaoks tulus koloniaalvõimu olemusse sissekodeeritud konflikt kolonisaatori ja koloniseeritava vahel. Seega muundus tuum-perifeeria struktuur ametlikest koloniaalimpeeriumitest kaudsemateks rahvusvahelisel kaubandusel põhinevateks ning seda suhet pidid ülal hoidma kollaborantlikud võimud iseseisvunud koloniaalmaades, saades vastutasuks majanduslikku abi endiselt emamaalt. Seega on antud teooria järgi dekolonisatsioon lihtsalt uue ja kaudsema sõltuvussuhte loomine, et rahvusvaheline kapital saaks võimalikult suurte tuludega toimida.⁶⁴

Moderniseerimisteooria põhiline väide seisneb selles, et kolonialism oli vajalik siirdeperiood selleks, et anda koloniaalmaade ühiskondadele tõuge asumaks arenguteele, mille lõppeesmärgiks on majanduslik modernsus ning tõhusalt ja ühtselt toimiv riiklus. See tähendab, et valitseb pidev kasv ning takistused sotsiaalselt, poliitiliselt ja kultuuriliseks arenguks on kõrvale tõugatud. Koloniaalvõimu lõpetamine ning dekoloniseerimine oli selle teooria kohaselt moderniseerimisprotsessi osa ning suurt tähelepanu on pööratud kohaliku haritud eliidi rollile selles. Seega läänelikest ideedest inspireeritud ning selle edumeelsust kadestav eliit, kes samal ajal oli neid poliitiliselt võimult välistavas koloniaalvõimus pettunud, hakkas nõudma iseseisvust. Seda kas rahumeelsel teel või jõuga teostades.⁶⁵ Teooria rõhub loomulikule lõhele “arenevate maade” ja “kapitalistlike arenenud maade” vahel ning “valgustunud eliitide”

⁶⁴ J. Darwin, *Africa and World Politics since 1945: Theories of Decolonization*. - N. Woods (toim). *Explaining International Relations since 1945*. Oxford: Oxford University Press, 1997, 1999, lk 208-209.

⁶⁵ *Ibid.*, lk 209-210.

juhtivale rollile saavutamaks vääramatut progressi. Seega on teorias ära tunda tagasivaadet koloniaalajastu sotsiaaldarvinistlikele arusaamadele mitte-lääne „metslusest“ ning euroopalikust „tsivilisatsioonist“.⁶⁶ Kuigi teooria oli sellel põhjusel 1960ndate lõpuks suuresti kõrvale heidetud,⁶⁷ siis on selle välja toomine oluline mõistmaks dekoloniseerimise protsesse, selles osalenud riikide tegevusi ning ühiskondade arusaamu.

Sõltuvusteooria ja moderniseerimisteooria näol on tegemist tundmuslike poliitteoreetiliste käsitlustega, mis aitavad mõtestada probleemi laiemas plaanis. Neile lisanduvad ajalookirjanduslikud teooriad, mille arutluskäikude lähtepunktideks on konkreetsete faktide ja empiiriliste andmete tõlgendamine. Dekolonisatsiooni kontekstis on nende keskmes reeglina arusaam, et seda ei saa seletada pelgalt poliitilise võimu ülekandmise protsessina. Seda tuleb vaadata kui terve koloniaalkorra kokku kukkumist ja senise maailmakorra ümbermõtestamist.⁶⁸ See ebakorrapärane sündmuste ahel ei olnud reeglina kooskõlas endiste koloniaalvõimude sageli ebarealistlike ootuste ja lootustega, millest olulisemaks võib pidada teatud määral mõjuvõimu säilitamist. Selle kõige oli suuresti põhjustanud Euroopa koloniaalvõimude tähtsuse langus rahvusvahelises poliitikas.⁶⁹

Siin mängib olulist rolli kaasaegne poliitiline kontekst. Külma sõja kahepooluseline maailm koos kahe superjõu ja vastandliku maailmavaate vastasseisuga lõi tingimused, kus oli igakülgsest aina raskem ja kulukam teostada senist koloniaalpoliitikat. Ameerika Ühendriigid nägid kolonialismis iganenud institutsiooni, läbi mille oli võimalik võtmetähtsusega liitlasi hõlpsasti diskrediteerida ning nõrgendada piirkondades, mis olid muutumas aina strateegilisemateks. Sellist lahkuminekut arusaamades kolonialismist Ameerika Ühendriikide ja tema koloniaalvõimudest liitlaste vahel demonstreeris hästi Suessi kriisi lahendus 1956. aastal. NSV Liidu jaoks oli „anti-imperialism“ maailmavaatelise retoorika tähtis punkt ning tekkinud poliitilist ebastabiilsust Aafrikas peeti oma mõju laiendamise väljavaateks. Kuna patiseis lõhenenud Euroopas ei pakkunud enam osapooltele võimalusi vastasseisus endale eelise tekitamiseks,⁷⁰ siis muutusid maailmale avanenud koloniaalmaad nende silmis nüüd kõigi arenenud maade huvi- ja mureobjektiks. Selle tulemusel sai Aafrikast ühest küljest küll

⁶⁶ M. P. Bradley, *Decolonization, the global South, and the Cold War, 1919-1962*. - M. P. Leffler, O. A. Westad (toim). *The Cambridge History of the Cold War. Volume 1, Origins*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, lk 476-477.

⁶⁷ J. Darwin, lk 209.

⁶⁸ *Ibid.*, lk 214.

⁶⁹ *Ibid.*, lk 204, 213-214.

⁷⁰ J. L. Gaddis, *The Cold War: a new history*. New York: Penguin Books, 2005, lk 122-123.

ulatuslike abi- ja arenguprogrammide lava, kuid samal ajal ka tanner ideoloogilisteks suurjõudude vastasseisudeks.⁷¹

Ajalookirjanduslikest teooriatest on näitena esile toodud John Darwini dekolonisatsioonile „süsteemse ebastabiilsuse“ nurga alt lähenemine. See tähendab, et II maailmasõja tulemusel olid suhted Euroopa metropolide ja koloniaalmaade vahel muutumas aina ebastabiilsemateks, kuna esimeste kaal ja mõjuvõim olid sõjas kannatada saanud. Selleks, et rahutumaks muutuvaid kolooniad joone peal hoida ja oma jõudu taastada, hakkasid metropolid asumaid intensiivsemalt ekspluateerima. See tekitas aga pöördvõrdelise efekti, kus rahulolematust ja vastuseis koloniaalvõimudele mitte ei kahanenud, vaid hoopis kasvas. Kui varasemal perioodil oleks olnud võimalik seda tagasi pöörata näiteks repressioonidega või lihtsalt ootamisega, siis kaasajaks, s.t. 1960. aastaks, oli see muutunud väga keeruliseks. Siinkohal tuleb jällegi mängu külma sõja kontekst - koloonialühiskondade repressioonide ei oleks kuidagi tulnud kasuks oma mõjuvõimu mingisugusele säilitamisele, Ameerika Ühendriikide arvamusel ning NSV Liidu mõju leviku takistamisele. Samuti oluks repressioonid ressursikulukas. Olles valinud kolooniate suhtes poliitiliste järeleandmistee tee, ei olnud metropolidel enam võimalik sündmuste ahelat täielikult kontrollida. See oleks nõudnud märkimisväärselt rohkem ressursi, mis oleks osutunud sama kulukaks kui koloniaalvõimu jätkamine vanal viisil.⁷²

1.3 Dekolonisatsioon Kongo iseseisvumise näitel

1.3.1 Ülevaade Belgia Kongo koloniaalajaloost

Belgial oli troopilises Aafrikas kolooniaid omanud riikide seas kõige vähem kogemust seoses koloniaalhaldusega. 1908. aastal sai Kongo Vaba Riik, mis oli eelnevalt olnud belglaste kuninga Léopold II personaalne domeen, ametlikuks Belgia Kuningriigi kolooniaks. Kongo Vaba Riik moodustati seoses kokkulepetega, mis sõlmiti 1885. aastal Berliini konverentsil, kus kaasaegsed Euroopa koloniaalvõimud jagasid omavahel ära Aafrika. Erinevalt teistest Euroopa valitsejatest oli Léopold II-l Kongo territooriumi üle isiklik absoluutne võim. Ta saavutas sellele rahvusvahelise tunnustuse läbi filantroopiliste lubaduste maad uurida, „tsiviliseerida“, ning tagada piirkonnas vabakaubandus.⁷³

⁷¹ F. Cooper, *Africa since 1940: The Past of the Present*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, lk 84.

⁷² J. Darwin, lk 213-214.

⁷³ D. Van Reybrouck, *Congo: the epic history of a people*. London: Fourth Estate, 2014, lk 53-55, 78.

Tegelikuks eesmärgiks oli Kongo loodusressursside ekspuuteerimine isikliku kasu nimel, millele andis hiljem eriti hoogu plahvatuslikult kasvanud nõudlus kummi järele. See tõi nii kuningale isiklikult kui ka Belgiale tohutult tulu, kuid samal ajal pandi Kongo põliselanike suhtes toime jõhkruisi. Viimased olid seotud kehaliste karistuste ja hukkamistega, mis kaasnesid siis, kui kuninga kummikvoote ei täidetud piisavalt. Olukorra paljastamine vapustas 20. sajandi alguses kaasaegset üldsust. Sellest tulenevalt kasvas rahvusvaheline surve Léopold II-le, et ta loobuks domeenist ja annaks selle üle Belgia riigile, mis ka 1908. aastal teoks sai.⁷⁴ Koloonia uueks nimeks sai Belgia Kongo.

Belgia koloniaaladministratsiooni ülesandeks sai halduslike ja majanduslike reformide läbiviimine. Eesmärkideks olid päritud algeline haldusaparaat ja distsipliiniga sõjavägi muuta professionaalseteks institutsioonideks, likvideerida monopolistlik majandusmudel ning üleüldiselt kujundada kolooniad võrreldes eelnevaga „humaansemaks“. Siiski ei tähendanud asumaa ümbernimetamine muutust koloniaalvõimu ideelistes ajendites. Endiselt nähti kogu ettevõtmist kui osa „tsiviliseerimismissionist“ ning endid kui selle ennastohverdavaid ja vapraid teostajaid.⁷⁵

Kongolaste poliitiline emantsipatsioon ei olnud mingil määral koloniaalvõimude sihiks ning muutused selles vallas hakkasid toimuma alles peale II maailmasõda.⁷⁶ Belgia okupeeriti Natsi-Saksamaa poolt, mistõttu oli Kongo koloniaaladministratsioon saavutanud suurema autonoomia, alludes siiski endiselt Belgia eksiilvalitsusele. Samal ajal suurenes põliselanike roll koloonia majanduses, kuna see oli sõja tõttu töötamas täisvõimsusel. Kongo maavarad ja muu tooraine olid liitlaste sõjamasina käigushoidmiseks ühed olulisemad. Samuti osalesid kongolastest sõdurid liitlaste sõjakäikudes Aafrikas, puutudes selle käigus kokku välismaailmaga. See lõi võrdlusmomendi kodumaa olukorraga. Veteranidena naastes tõid nad need kogemused ja muljed kaasa ning see lõi ootused saada koloniaalvõimult mingisugust vastutust.⁷⁷ Kõige selle koosmõjus oli toimumas nihe kolonisaatorite ja koloniseeritute vahelises suhete dünaamikas ning see hakkas viitama muutuste vajalikkusele.

Eelnevat arvesse võttes võib öelda, et Belgia Kongo näol oli tegemist ekspuutatatsioonikolooniaga. Samas läheb see eelnevalt antud definitsioonist teatud määral

⁷⁴ D. Van Reybrouck, lk 87-88, 96-97.

⁷⁵ E. F. Kisangani, *The Belgian Congo as a Developmental State: Revisiting Colonialism*. London, New York: Routledge, 2023, lk 62, 64, 85.

⁷⁶ *Ibid.*, lk 10.

⁷⁷ D. Van Reybrouck, lk 182, 191, 200.

lahku selle poolest, et seal elas alaliselt võrdlemisi suur hulk kolonisaatoreid. 1959. aastal oli euroopa päritolu elanike arv 110 000. Rohkem euroopa päritolu inimesi leidis Aafrikas vaid asunikekolooniates.⁷⁸

Dekolonisatsiooniprotsessi algus Belgia Kongos ei olnud järkjärguline üleminek. Belgia koloniaalvõim pidas kuni 1950ndate keskpaigani Kongot stabiilseks ja rahulikuks valduseks. Siiski oli Kongo koloniaalühiskonnas kujunenud kriitiline mass poliitiliselt teadlikke kohalikke. See tähendas teatud tasandil organiseerumist, kuigi poliitilised organisatsioonid ja ametiühingud olid Belgia Kongos keelatud.⁷⁹ Ajakirjanduses avaldati võrdset kohtlemist ja emantsipatsiooni taotlemaid manifeste. Samuti oli peale II maailmasõda aset leidnud esimene dekolonisatsioonilaine mujal maailmas, nimelt Põhja-Aafrikas ja Kagu-Aasias, mille mõjud hakkasid Kongosse jõudma. Kasvava rahulolematuse ohjeldamiseks andsid belglased 1957. aastal põliselanikele meestele õiguse osaleda kohalike omavalitsuste valimistel linnades.⁸⁰ Selle sammu tuules lubati ka poliitilised erakonnad.⁸¹ Oluliseks sündmuseks said 1959. aasta jaanuaris toimunud verised rahutused pealinnas Léopoldville's. Need olid ajendatud raskest majanduslikust olukorrast, mille tõttu töötus oli hüppeliselt kasvanud. Sealtmaalt kulgesid sündmused hoogsalt.⁸² Kuigi Belgia valitsuse nägemuses oli dekolonisatsiooni kulgemine etapiti aastakümnete jooksul, alustades poolautonoomsest staatusest, siis kongolased nõudsid kiiremas korras täielikku iseseisvust.⁸³

1960. aasta jaanuaris toimusid läbirääkimised Belgia valitsuse ja Kongo iseseisvuslaste vahel. Nende tulemusel määrati Kongo iseseisvumise kuupäevaks 30. juuni 1960. Belgia vaatepunktist ei olnud häid lahendusi. Kui kokkulepet ei oleks saavutatud, siis oleks see tõenäoliselt tähendanud uusi ja veelgi ohvriterohkemaid rahutusi Kongos. Ulatuslik sõjaline sekkumine oleks ilmselt vallandanud sarnase iseseisvussõja, mis oli samal ajal toimumas näiteks Alžeerias. Rahvusvahelises kontekstis oli kasvamas surve koloniaalriikide vastu ning seetõttu kasvas oht jääda välispoliitilise põlu alla, ka oma liitlaste poolt. Nagu peatükis eelnevalt mainitud, siis Ameerika Ühendriikide arusaama lahknevus kolooniate vajalikkusest oli juba jõuliselt esile tulnud. Võib arvata, et nendel kaalutlustel nõustus Belgia valitsus kiire

⁷⁸ E. F. Kisangani, lk 28.

⁷⁹ J. C. Jansen, J. Osterhammel, lk 106.

⁸⁰ D. Van Reybrouck, lk 231-234.

⁸¹ E. F. Kisangani, lk 84.

⁸² J. C. Jansen, J. Osterhammel, lk 106.

⁸³ E. F. Kisangani, lk 169.

dekolonisatsiooni ja Kongo iseseisvusega. Siiski võis nõusolekuni viia ka nägemus, et iseseisvuse järgselt säilib Belgia suur mõjuvõim Kongo poliitilises ja majanduslikus elus.⁸⁴

1.3.2 Ülevaade Kongo kriisist ning selle tähtsus dekolonisatsiooni pöördepunktina

Vastiseseisvunud Kongos, oli 1960. aasta juulis lahvatanud kriis. See ei saanud olla tekkinud tühja koha pealt. Kongo ajalugu on pikitud täis erinevaid konflikte ja vastasseise, mis tagantjärele hinnates seda justkui ette ennustasid. Sealseid konflikte on ühelt poolt seletatud piirkonna äärmise etnilise, keelelise ning kultuurilise mitmekesisusega, kuid siiski tuleb peamiseks põhjuseks lugeda Kongo ulatuslikku ressursirikkust ning sellest tulenevat tohutut majanduslikku potentsiaali.⁸⁵

Algselt iseloomustasid seda traditsioonilised koloniaalkaubad nagu kumm, elevantiluu või vääriskivid. Sellele aga lisandusid hiljem ulatuslikud vase, koobalti, tantaali, tsingi, tina ja uraanivarud, mis 20. sajandil muutusid väga väärtuslikeks strateegilisteks ressursideks.⁸⁶ Seega on mõistetav, miks alates koloniaalperioodi algusest 1885. aastal kuni iseseisvuse saavutamiseni 30. juunil 1960, oli Kongo olnud erinevate nii era kui ka riiklike osapoolte huviobjektiks⁸⁷ ning miks selle maa iseseisvumine tekitas rahvusvahelises poliitikas tõukeid.

Selleks, et rahval oleks võimalik ise oma saatust määrata, peab see hülgame rahvusvaheliste suhete objekti staatuse ning saama subjektiks, see tähendab saavutama riikliku iseseisvuse. Paraku selleks ajaks, kui see hetk kongolasteni jõudis, oli Belgia koloniaalvõimu pikaajaline eksploatatsioon jätnud maale ahtralt soodsaid võimalusi riiklust arendada. Valitses keeruline sisemine olukord, mida iseloomustas hõimu- ja piirkondlikul kuuluvusel põhinev võimuvõitlus - suur osa tekkinud organisatsioonid olid kohalikud või regionaalsed ning esindasid mõne rahvakillu huve, keda oli Kongos üle kaheksaja. Ainus organisatsioon, mida võis riikliku haardega erakonnaks pidada, oli Kongo Rahvusliikumine (*Mouvement National Congolaise*), mille juhiks oli esimeste üleriigiliste valimistega võimule tulnud peaminister Patrice Lumumba.

⁸⁴ D. Van Reybrouck, lk 257-258.

⁸⁵ A. O'Malley, *The Diplomacy of Decolonisation: America, Britain and the United Nations during the Congo Crisis, 1960–1964*. Manchester: Manchester University Press, 2018, lk 11.

⁸⁶ E. Schmidt, *Foreign intervention in Africa: from the Cold War to the War on Terror*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, lk 57.

⁸⁷ A. O'Malley, lk 11.

Sellele lisandusid sekkumised välisriikide poolt. Viimaste jaoks olid nende enda fundamentaalsed strateegilised huvid, nii majanduslikud kui ka poliitilised,⁸⁸ esmatähtsad ning Kongo kui tervikliku riigi käekäik teisejärguline. Loomulikuks sekkujaks oli endine koloniaalvõim Belgia, kelle eesmärgiks oli piltlikult ühe käega Kongost lahti lasta, kuid teisega siiski sellest kinni hoida, eelkõige majanduslikkus mõttes.

Kongo poliitikute, eeskätt Patrice Lumumba, sütitavad kõned iseseisvusest, enesemääramisõigusest, pan-afrikanismist ja tulevases majanduslikust jõukusest, lummasid Kongo masse, kes olid oma õiguslikust olukorrast teadlikumaks saanud. Samas osutus nende ideede ja lubaduste teostamine poliitiliselt võimatuks ettevõtmiseks ning esialgsele iseseisvusjärgsele eufooriale järgnes karm pettumus ja segadus. Seda halvendas veelgi raske majanduslik olukord.

Belgia koloniaalvõim oli küll püüdnud justkui toimiva riigiaparaadi, kuid probleem seisnes selle mehitamises. Kongo iseseisvuslaste põhiliseks teesiks oli afrikaniseerimine,⁸⁹ kuid puudu oli vastava hariduse ja ametialase pädevusega kongolastest, et endiseid belglastest teenistujaid asendada. Sama olukord oli ka endise koloonia kaitsejõududes, kus 24 000 kongolasest sõdurit ja allohvitseri oli 1000 belgia ohvitseri alluvuses.⁹⁰ Seega on näha, et koloniaalvõimud olid sihilikult toimetanud nii, et kongolaste administratiivne kompetents oleks võimalikult algelisel tasemel ning et puuduks piisav professionaalne ja poliitiline eliit, kes ohjad vajadusel enda kätte võtaks.

Kõige selle koosmõjul, vaevalt nädal peale iseseisvumist, hakkas vastvabanenud, kuid hädavajalike institutsioonideta Kongo riik ühiskondlikest ja poliitilistest õmblustest käriseb.⁹¹ 6. juulil 1960 algas mäss korrakaitsejõudes, mille käigus mustanahalised sõdurid ja allohvitserid vangistasid oma belglastest ohvitserid ning nõudsid nende eemaldamist teenistusest ja kongolaste määramist ülemateks. Samal ajal toimus belglaste ja muude euroopa päritolu tsiviilisikute suurearvuline pagemine regioonidest linnadesse, mida osalt õhutasid kuulujutud massivägistamistest ja tapmistest.⁹²

⁸⁸ A. O'Malley, lk 11.

⁸⁹ E. Schmidt, lk 59.

⁹⁰ A. O'Malley, lk 16.

⁹¹ O. A. Westad, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, lk 138.

⁹² D. Van Reybrouck, lk 288-290.

Mäss ning tsiviilisikute pagemine ajendas Belgia valitsuse reaktsiooni ning belgia sõdurid saadeti 10. juulil Kongo pealinna Léopoldville'i, tuues ettekäändeks belglaste kaitsmise, rikkudes nii Kongo suveräänsust. Päev hiljem kuulutas Kongo ressursirikkaim piirkond Katanga end iseseisvaks, suuresti Belgia kaevanduskontserni UMHK (*Union Minière du Haut-Katanga*) toel.⁹³ Nende sündmuste koosmõjul levis korratus terves Kongos ning lahvatas ka vägivald eurooplaste vastu. Selle peale esitasid peaminister Lumumba ja president Joseph Kasavubu abipalve Ühinenud Rahvaste Organisatsioonile (ÜRO), et viimane kaitseks Kongo suveräänsust, nõuaks Belgialt vägede väljaviimist ja aitaks taastada Kongo territoriaalse terviklikkuse ning korra.⁹⁴

Kahe nädalaga oli Kongo valitsus kaotanud oma riigiparaadi, sõjaväe ning territoriaalse terviklikkuse, samal ajal terendas kodusõja oht. Siitmaalt edasi liikus Kongo siseriiklik kriis rahvusvahelisele tasemele ning arenes suurimaks dekolonisatsioonilaseks probleemiks, millega ÜRO on pidanud kunagi tegelema ning mille tuultes pörkusid omavahel külma sõja vastasseisud.

Peale kongolaste abipalve laekumist kutsuti kokku Julgeolekunõukogu istung, et seda arutada ja selles osas otsus vastu võtta. ÜRO peasekretäri Dag Hammarskjöldi peamiseks eesmärgiks oli saavutada selline kokkulepe, mis oleks jätnud Kongo aitamise ainult organisatsiooni kanalitesse. Seeläbi sooviti ohjeldada külma sõja vastasseisude kandumist kriisi lahendamisesse ja suurendada ÜRO kaalu.⁹⁵ Kõik Julgeolekunõukogu liikmed olid ühel meelel abistamise vajalikkuses ja ÜRO egiidi all interventsiooni teostamises. Arvamused lahknesid otsuse ulatuses ja detailides.⁹⁶ Eriarvamuste kiuste saavutati kokkulepe ning võeti vastu ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioon nr. 143, mis nõudis Belgialt vägede väljaviimist ja andis loa sõjaliseks rahuvalvemissiooniks Kongos. Viimase ametlikuks nimeks sai ONUC (*Opération des Nations Unies au Congo*), mis kestis kuni 1964. aasta keskpaigani.⁹⁷

Peale rahvusvahelise interventsiooni algust Kongo kriis süvenes ning külma sõja vastasseisud joonistusid selgelt välja. Riigipöörde tulemusena 1960. aasta sügisel haaras ohjad sõjaväejuht Joseph-Désiré Mobutu, kuid presidendiks jäi siiski Kasavubu. Neid toetasid lääneriigid, kuna Mobutu nimetas end kommunistmivastaseks. NSV Liidu ja tema liitlaste nõuandjad saadeti

⁹³ A. O'Malley, lk 17.

⁹⁴ D. Van Reybrouck, lk 296-297.

⁹⁵ A. O'Malley, lk 38.

⁹⁶ D. Van Reybrouck, lk 297.

⁹⁷ Resolutsioon nr. 143 (1960) / [vastu võetud Julgeolekunõukogu 873. istungil], 14. juuli 1960.

välja ning Lumumba pandi sisuliselt koduaresti. Viimasel õnnestus küll põgeneda, kuid saadi siiski Mobutule ustavate sõdurite poolt peagi kätte. Mobutu tahe oli otsesest konkurendist vabaneda ning seega andis ta Lumumba Katanga separatistide ja neid toetanud belgia agentide kätte. Selle tulemusel Lumumba mõrvati 1961. aasta alguses.⁹⁸

Lumumba surm tõi kaasa häälekad protestid sotsialismileeri ja kolmanda maailma riikide poolt rahvusvahelisel tasandil. Riigi idaosas võtsid seepeale võimu Lumumba lojalistid Antoine Gizenga juhtimisel ja NSV Liidu toetusel, kuid peale esimese arreteerimist 1962. aasta alguses taastus seal keskvalitsuse kontroll. 1962. aasta lõpus läks ONUC Katangas pealetungile, põhjuseks viimaste vägede pidevad rünnakud ÜRO kontingendi vastu. Tulemuseks oli Kongo keskvalitsuse kontrolli taastumine piirkonna üle 1963. aasta alguses. Järgnes lepitusprotsess ning põhiseaduse muutmine, kuid sisevastuolud ei kadunud kriisist räsitud riigist ja ühiskonnast.⁹⁹

1964. aasta alguses lahvas maoistlik Kwilu mäss riigi keskosas, mis levis riigi idaossa, kus algas omakorda ideoloogiliselt radikaalsem ja verisem Simba mäss. Viimane lahenes suuresti peale USA ja Belgia korraldatud operatsiooni 1964. aasta lõpus, mille eesmärgiks oli päästa mässuliste käes vangis olnud euroopa päritolu pantvangid. 1964. aastal oli Kongo peaministriks määratud endine Katanga juht Moïse Tshombe. Vastuolud tema ja president Kasavubu vahel aga päädisid Mobutu teistkordse riigipöördega 1965. aasta lõpus, mille tulemusel ta koondas riigivõimu ainuisikuliselt enda kätte. Mobutu autoritaarse valitsemise algust peetakse ka Kongo kriisi lõpuks.¹⁰⁰

Kongo kriisile lahenduse leidmisel olid ulatuslikult kaasatud ka teised Aafrika riigid. Sellele andis tunnistust tõsiasi, et ONUC-i koosseis pärines umbes 80% ulatuses Aafrika ja Aasia riikidest.¹⁰¹ ÜRO juhtkonna nägemuses pidid aafriklased ise olema aktiivsed oma mandri saatuse kujundamisel ja väljapääsu leidmisel sealsetest probleemidest. Afro-Aasia blokk laiemalt nägi külma sõja levikus Aafrikasse ohtu rahumeelsele dekolonisatsioonile ning seega vaadati ÜRO poole lootusega, et viimane garanteeriks Kongo iseseisvumise edenemise. Seega võtmeks pidi saama lahenduse afrikaniseerimine.¹⁰²

⁹⁸ L. Namikas, *Battleground Africa: Cold War in the Congo, 1960–1965*. Stanford: Stanford University Press, 2013, lk 104-107, 118, 120-121, 125.

⁹⁹ *Ibid.*, lk 120-121, 125, 156, 162.

¹⁰⁰ *Ibid.*, lk 189, 196-197, 191, 203, 218-219.

¹⁰¹ E. Schmidt. lk 64.

¹⁰² A. O'Malley, lk 38-40.

Selline lahendus oli saanud võimalikuks tänu asjaolule, et aina rohkem endiseid koloniaalmaid oli iseseisvumas ning koos sellega ka astumas ÜRO liikmeteks. Selle tulemusel muutus dünaamika ÜRO struktuurides ning peaassamblee istungjärkude aruteludes hakkasid domineerima uued post-koloniaalsed riigid.¹⁰³ Nende silmis tuli ülemaailmselt suurt tähelepanu pöörata dekolonisatsioonile, arengu toetamisele ning vaesuse vähendamisele.¹⁰⁴ Juba 1955. aasta Bandungi konverentsil olid nii toleks ajaks vabanenud koloniaalmaid kui ka iseseisvust taotlevad maad üheselt kolonialismi hukka mõistnud. See oli olnud esimene suur samm Afro-Aasia bloki organiseerumises dekolonisatsiooni küsimustes, mis pani laiemas plaanis alust ka mitteühinemisliikumise kujunemisele.

Sarnaselt hakati kasutama ka ÜRO raamistikku kolonialismi vastu võitlemisel. Selle tulemusel oli neil organisatsiooni vastava tegevuse kujundamisel määrav roll ning see peegeldas nende arusaamu. Seeläbi suurenes ka ÜRO osakaal dekolonisatsiooniga seonduvate probleemide lahendamisel ning vähenes koloniaalvõimude haare nende protsesside kujundamisel. Selle lisandusid ulatuslikud diskussioonid kõikide osapoolte esindajate, nii lääneriikide, sotsialismileeri kui ka postkoloniaalsete riikide vahel. Need said tekkida just tänu Kongo kriisi, sageli paraku traagiliste sündmuste, niivõrd suurele aktuaalsusele ÜRO päevakorras. Aruteludelt tehtud järelduste tulemusel muutusid Afro-Aasia arusaamad dekoloniseerimisest, enesemääramisest ning suveräänsusest teiste silmis mõistetavamaks ja legitiimsemaks. See omakorda tõi kaasa põhjanevad muutused teemaga seotud võtmeriikide dekolonisatsioonialastes poliitikates, kus näiteks USA ei olnud nendes küsimustes enam reeglina neutraalne või Ühendkuningriik kiirendas oma kolooniate iseseisvumist. See andis olulise tõuke dekolonisatsiooni ülemaailmsele edenemisele.¹⁰⁵

Just seepärast saab nimetada Kongo kriisi dekolonisatsiooni pöördepunktiks. Dekolonisatsioon ei saanud enam olla teostatud rahvusvaheliselt isoleerituna. See pidi olema teostatud eelkõige koloniaalühiskonna huve ja rahvusvahelist üldsust ÜRO näol silmas pidades. Sellega seoses hakkas hakkas kolmanda maailma tähtsus maailmakorra kujundamisel tõusma. Sellele lisaks saab dekolonisatsiooni vaadata ka kui etappi poliitika globaliseerumises, peale mida lõppes koloniaalkorra mõistuspärasus ning poliitiline legitiimsus koos seda ülal hoidnud arusaamadega rassilistest hierarhiatest.¹⁰⁶ Samas saab väita, et taoline üleilmastumine avas

¹⁰³ E. Schmidt, lk 64.

¹⁰⁴ A. O'Malley, lk 41.

¹⁰⁵ *Ibid.*, lk 197-198.

¹⁰⁶ C. Fraser, *Decolonization and the Cold War*. - R. H. Immerman, P. Goedde (toim). *The Oxford Handbook of the Cold War*. Oxford: Oxford University Press, 2013, lk 469.

ukse külma sõja vastasseisude tihedaks põimumiseks nendesse protsessidesse ning see ei toonud kasu dekolonisatsiooni rahumeelsele käekäigule.

Alapeatükis kirjeldatud aspekte arvesse võttes ning kasutades välja toodud dekolonisatsiooni teoreetilisi lähtepunkte, on võimalik ka Kongo dekolonisatsioonile üldistav seletus anda. Kohaldades Kongo dekolonisatsioonile „süsteemse ebastabiilsuse“ teooriat on näha, et selle raamistikus tulevad esile „koormast vabanemise“ ning rahvusvahelise poliitika mudelid. II maailmasõda oli muutnud emamaa ja Kongo koloonia vahelist suhete dünaamikat. Sõjajärgsel ajastul suurenes Kongo koloniaalühiskonna teadlikkus oma poliitilisest olukorrast, mis ei olnud paranemas ning see tõi kaasa sisemise rahulolematuse kasvu. Samal ajal olid muutunud rahvusvahelise poliitika jõujooned ning Euroopa koloniaalvõimude kaal oli märgatavalt langenud. Nüüd oli peamiseks arvestuseks külma sõja kontekst. Koloniaalsuhte säilitamine vanal kujul ei olnud seetõttu enam poliitiliselt, majanduslikult ja strateegiliselt mõistlik. Kuna repressioonid ei olnud mõeldavad, siis ei jäänud muud üle kui valida järeleandmiste tee, et suhe ümber kujundada. See aga viis sündmusteahela Belgia valitsuse täieliku kontrolli alt välja, mis lõpuks päädis Kongo kiire iseseisvumisega.

2. VÄLISEESTI AJAKIRJANDUSES ILMUNUD KONGO KRIISI KAJASTUSE ANALÜÜS

2.1 Kongo kriisi narratiivid väliseesti ajakirjanduses

2.1.1 Eelarvamused: primitivismi kuvand ja Kongo riiklus

Eelarvamused põhinevad ühiskonnas kujunenud arusaamadele, mis mõjutavad selle liikmete suhtumist, taju ja hinnangut mõne „teise“ suhtes. Mingi ühiskonna eelarvamused „teiste“ suhtes on vormunud tänu etnotsentrismile. See tähendab „teiste“ kõrvutamist enda kultuuri mõõdupuu järgi, kus „meie“ on normaaltasemeks ning hinnang teistele põhineb nende hälbel normaalsusest.¹⁰⁷ Eelarvamused väljenduvad stereotüüpides, kus mingile grupile antud üldine hinnang baseerub mõnel kõrvalisel iseloomujoonel, mis on grupi mitmekesisusest hoolimata omistatud selle kõigile liikmetele. Kuna stereotüübid on reeglina „kivistunud“, siis on need väga vaevalised muutuma.¹⁰⁸

Primitivism on eurotsentriline ja olemuses paternalistlik maailmavaade, kus euroopalikku modernsust ja progressi nähakse küll vääramatu edasiminekena, kuid mille raames antakse „kaasatundev“ hinnang ühiskonnale, mis on „tsiviliseerimisel“.¹⁰⁹ Primitivism liigitub laiemalt eksotismi alla. Eksotismi tuumaks on teise kultuuri esiletoomine vaid selle „teistsuguse“ läbi. Selle raames tunnustatakse „teiste“ olemuslikku omapära vaid niipalju kui see erineb „meie“ kultuurist, rõhutades teiste „kummalisust“.¹¹⁰

Inimühiskondade kalduvus omistada kõrvalseisvatele rahvustele või rassidele erinevaid iseloomuomadusi on väga vana nähtus.¹¹¹ Eesti ühiskonna arusaam ja nägemus Aafrikast ning sealsetest rahvastest oli sõdadevahelisel perioodil eurotsentriline,¹¹² sellest tulenevalt ka

¹⁰⁷ M. Beller, Prejudice. - M. Beller, J. Leerssen (toim). *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007, lk 404.

¹⁰⁸ M. Beller, Stereotype. - M. Beller, J. Leerssen (toim). *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007, lk 429.

¹⁰⁹ J. Leerssen, Primitivism. - M. Beller, J. Leerssen (toim). *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007, lk 407.

¹¹⁰ J. Leerssen, Exoticism. - M. Beller, J. Leerssen (toim). *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007, lk 325.

¹¹¹ J. Leerssen, Imagology: History and method. - M. Beller, J. Leerssen (toim). *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007, lk 17.

¹¹² Arusaam, et euroopalik kultuur on progressi ja modernsuse tipp, Euroopa on „maailma keskpunkt“ ning euroopalikud poliitilised mudelid on universaalsed. Vt M. Beller, J. Leerssen, 2007, lk 324.

etnotsentriline. Selle üheks põhjuseks oli tõsiasi, et eestlaste maailmapilti olid ajalooliselt kujundanud neid valitsenud suurrahvad. Need olid ühtlasi ka (koloniaal)impeeriumit omanud rahvad ning õigustused selle olemasoluks leidsid tee eestlaste teadvusse. Peale iseseisvumist pidi Eesti otsima enda kohta rahvusvahelisel areenil. Kuna ennast reastati läänelike tsiviliseeritud rahvaste hulka, siis tuli oma otsustes joonduda seda tsivilisatsiooni vedanud suurriikide seisukohtade järgi. Aafrika kuvandi kontekstis olid nendeks seisukohtadeks koloniaalküsimused, mida mainitud suurriigid loomulikult õigustasid.¹¹³

Sellele lisaks oli eestlaste nägemus Aafrikast mõjutatud ainek, mida loeti kirjandusest ja ajakirjandusest, nähti kinolinal ning õpiti koolis. Seoses reisimisvõimaluste avarumisega hakkasid eestlased ka ise jõudma Aafrikasse ning nende kirjeldatud kogemused sageli kinnitasid juba eelnevalt vormunud arusaamu kodumaal. Üldistavalt olid need kantud paternalismist ning kujutlusest, et aafriklased olid tsiviliseerimist vajavad „laisad metslased“, keda oli vaja targemate ja kogenumate poolt õpetada.¹¹⁴ Need olid kaasaja läänemaailmas levinud seisukohad, näiteks Belgia Kongo koloniaalvõimu jaoks olid põliselanikel „laste hinged, mis vormuvad õpetajate meetodite järgi.“¹¹⁵

Välja toodust lähtudes võib arvata, et taolised stereotüübid Aafrikast ja aafriklastest kandusid edasi ka sõjajärgsesse väliseesti ühiskonda. See omakorda mõjutas seda, kuidas seal hakati nägema dekolonisatsiooni ning selle tulemusel iseseisvunud rahvaid ja riike.

Eesti Päevalehe 5. oktoobri 1960 numbris oli pea pool väljaande kahelehelisest mahust pühendatud etnoloog Ivar Paulsoni artiklile „Musta Mandri rahvad ja rassid“, mille eesmärk oli lugejatele anda antropoloogiline ülevaade Aafrikast, et nad oskaksid paremini orienteeruda päevakajalises teemas. Antud artiklis annab tooni üldiselt positiivne hinnang Aafrika rahvaste panusele maailma kultuurilukku ning kaasatundev toon, et koloniaalvõimu olemuse tõttu ei ole neil rahvastel olnud võimalust loomulikult areneda jätkusuutliku riikluseni. Artikli autor näiteks nendib, et „kahjuks on koloniaalne valitsuskord seni mõjunud takistavalt väiksemate etniliste ühikute liitumisel suuremateks ühikuteks (rahvasteks, rahvusteks)“ ning „ka pole küllaldaselt hoolitsetud aegsasti neegrite omavalitsuslike oskuste väljaarendamise eest“, pigem

¹¹³ K. Hiiemaa, *The Reception of the Third World in Estonia in 1918-1940*. - E. Medijainen, V. Made (toim). *Estonian Foreign Policy at the Cross-Roads*. Helsingi: Aleksanteri Institute, 2002, lk 69-70.

¹¹⁴ *Ibid.*, lk 70, 72-74.

¹¹⁵ E. F. Kisangani, 2023, lk 64.

on „koloniaalvõimud piirdunud primitiivse pealikuinstitutsiooni konserveerimisega, millest pole aga teed moodsa demokraatliku ühiskonna loomisel.“¹¹⁶

„Kummalisuse“ rõhutamine joonistub välja Vaba Eesti Sõna artiklis „Kas iseseisvus antakse pakis või pangast...“ 30. juunist 1960. Kongos viibivate turistide sõnul „ootavad iseseisvuspäeva kõik kongolased“, kuid samas tuuakse välja, et neil ei olevat suurt aimu iseseisvuse tähendusest ning levivad erinevad veidrad arusaamad – misjonäridelt küsitakse, kas iseseisvus tuleb pakituna paberisse või saab selle pangast kätte; usutakse, et avanevad hauad ja vaimud toovad teisest ilmast kaasa rikkuse; linnades arvatakse, et hakatakse kõigile jõukust jagama. Samuti kirjeldatakse, et mõned suguharud ootavad belglaste poolt keelatud vanade kommete, näiteks „vanadeks ja kasutuks muutunud inimeste hukkamise mürgiga pärast nende nõidadeks kuulutamist“ taastamist.¹¹⁷

Samal ajal toetava, kuid siiski primitiivsust rõhutava alatooniga on ka näiteks Eesti Päevalehe 5. juuli 1960 juhtkiri „Tulevane ohukolle“, mis tunnustab aafriklaste ennekuulmatut edu rahvusliku iseseisvuse saavutamisel, kuid samas tõdeb, et suur osa neist rahvaist ei ole piisaval tsivilisatsioonitasemel, mis annaks aluse demokraatiale. Samuti tõdetakse, et „tsivilisatsiooni ja niiöelda mõtlemist“ ning vabadusvõitlust kannab enda õlul väikesearvuline koolitatud eliit. Sellega seoses väidetakse, et kahtlemata on nende protsesside ajenditeks ka kirjeldatud eliidi „iseenda karjäärimotiivid“.¹¹⁸

Sarnaselt eelnevale, märgib Vaba Eestlane 10. augusti 1960 artiklis „Evolutsioon Aafrikas“, et kuigi „idealstlikule maailmaparandajale võib selline evolutsioon tunduda meelepärane, kuna see vabastab Aafrika pärismaalased võõra võimu alt ja annab neile vähemalt teoreetilise võimaluse määrata ise oma tulevikku“, siis on eriti Kongo rahvas „demokraatiaks äärmiselt ebaküps ja primitiivne“.¹¹⁹ Sellist kujutlust ilmestavad ka read Vaba Eesti Sõna 23. novembri 1961 numbrist – „Veel enam - kulub palju aastaid, enne kui see džunglirahvas üldse hakkab aru saama riigi mõistest.“¹²⁰

Vaba Eesti Sõna 16. detsembri 1961 numbris kirjeldas väliseesti kogukonnas tuntud poliitik, kirjanik ja diplomaat Karl Ast kokkupõrget ÜRO kontingendi ja Katanga vahel. Seal tõi ta välja, et vastaspooled Kongos süüdistavad üksteist „metsikustes ja elementaarsete sõjatavade

¹¹⁶ „Musta mandri rahvad ja rassid“, *Eesti Päevaleht*, 5. oktoober 1960, lk 1-2.

¹¹⁷ „Kas iseseisvus antakse pakis või pangast...“, *Vaba Eesti Sõna*, 30. juuni 1960, lk 3.

¹¹⁸ „Tulevane ohukolle“, *Eesti Päevaleht*, 5. juuli 1960, lk 2.

¹¹⁹ „Evolutsioon Aafrikas“, *Vaba Eestlane*, 10. august 1960, lk 2.

¹²⁰ „Terror Kongos“, *Vaba Eesti Sõna*, 23. november 1961, lk 1.

rikkumistes.“ Seda põhjendas ta aga järeltulekuga – „Usume, et see tõepoolest nii toimubki. Ei saa nõuda, et alaarenenud inimrasside sõdur käitaks rüütlikult, liiatigi, kus tal mitmest maailma otsast värvatud vägede ülekaalu vastu tuleb võidelda ja kus ta arvab endale verist ülekohtu tehtavat.“¹²¹ Välja toodust on näha, kuidas sündmuste põhjendamine on taandatud sellele, et „alaarenenud inimrass“ ei olegi paratamatult paremaks võimeline.

30. juuni 1960 Vaba Eesti Sõnas ilmunud artikkel „Kas iseseisvus antakse pakis või pangast...“ annab aru, et Kongo näivat olevat teiste asumaadega võrreldes kõige vähem ettevalmistatud iseseisvuseks, kuna seal on näiteks vaid 16 ülikooliharidusega inimest.¹²² Antud tähelepanekut ilmestab asjaolu, et Belgia Kongo haridussüsteem oli olnud üles ehitatud arusaamal „pole eliiti, pole probleemi“. Võrreldes teiste Aafrika kolooniatega oli ulatuslikult välja arendatud nii alghariduse kui ka kutsehariduse võrgustik, mis tõi kaasa võrdlemisi kõrge kirjaoskuse määra. Selle põhjuseks oli olnud ettevõtete vajadus teatud määral haritud tööjõu järele, et suurendada töö produktiivsust. Siiski põliselanikele keskhariduse andmisega alustati alles 1931. aastal. Kuna keskharidus on hüppelauaks kõrghariduse omandamiseks, siis ei soovitud näha arvuka kõrgharitud eliidi tekkimist, kes võinuks potentsiaalselt koloniaalvõimule vastu astuda.¹²³

Kuigi tuuakse välja ettevalmistuse puudulikkust, siis belgia koloniaalvõimu on kujutatud pigem läbi positiivse vaatenurga. Näiteks eelnevalt kirjeldatud Vaba Eesti Sõna artiklis seisib, et „Belgia koloniaalvalitsus suutis lõpuks seal saavutada rahu ja kongolaste omavahelise solidariteedi.“ Ühepoolset arusaama Kongo koloniaalajaloost ilmestab hästi ka väljavõte 30. juuli 1960 Vabas Eestlases: „Belglased ei olnud eriti karmid kolonisaatorid. Suhteliselt võinuks pärismaalaste elu seal nimetada isegi heaks.“¹²⁴

Taolised väited näitavad, et väliseesti ajakirjandusel oli vähene arusaam Kongo koloniaalajaloost. Tegelikult oli Belgia koloniaalvõim Kongos oma olemuselt autoritaarne, repressiivne ning rassilisel segregatsioonil põhinev. Selle jaoks oli esmatähtis poliitilise korra tagamine, et ehitada stabiilset ja õitsvat „mudelkolooniat“. Seda aitasid koloniaaladministratsioonil teostada kristlikud misjonärid, sõjavägi ning kollaborantidest hõimupealikud. Misjonäride tegevuse tulemusel pidid kongolased hakkama aktsepteerima ja aru saama sellest, et koloniaalvõimu eesmärgiks oli neid tsiviliseerida ning see oli nende huvides. See pidi sisendama austust, hirmu ja alluvust kõrgema autoriteedi ehk kolonisaatorite

¹²¹ „UN-i sõjakäik Katangas“, *Vaba Eesti Sõna*, 14. detsember, 1961, lk 2.

¹²² „Kas iseseisvus antakse pakis või pangast...“, *Vaba Eesti Sõna*, 30. juuni 1960, lk 3.

¹²³ E. F. Kisangani, lk 9.

¹²⁴ „Punabatsill ähvardab Aafrikat“, *Vaba Eestlane*, 30. juuli 1960, lk 2.

vastu. Jutluste mõjul, mis toonitasid alandlikkust, kahetsust ja vaesust, hakkasid põliselanikud üksteisel silma peal hoidma ning need ennetasid mõtteid sotsiaalsest mobiilsusest. Võrreldes teiste kolooniatega Aafrikas oli Belgia Kongo sõjaväe suuruse osakaal kogu rahvastikust märkimisväärselt kõrgem, mis aitas kehtestada võimu üle koloonia massiivse territooriumi. Viimaks oli korra tagamisel oluline roll hõimupealikel, kelle autoriteeti koloniaalvõim pehmõtteliselt tunnustas. Siiski kehtis see vaid siis, kui pealikud olid belglastele lojaalsed. Koostööst keeldunud pealikke üritati igakülgsest nõrgestada ning reeglina nad asendati võimu jaoks usaldusväärsetega.¹²⁵

Kolm ja pool aastat peale iseseisvumist, 27. novembril 1963, kirjeldas Vaba Eestlane Kongo olukorda. Toodi välja, et „paljudes külates on inimesed hakanud taas elama esiisade kombel oma primitiivset elu ning on unustanud selle tsivilisatsiooni ja kultuuri, mille neile tõid belglased.“ Samuti rõhutati uuesti endise koloniaalvõimu tõhusust seeläbi, et „kui Kongo oli Belgia kontrolli all, siis valitses riigis kindel kord ja pärismaalased respektierisid valitsust ja ametnikke.“¹²⁶

12. aprillil 1961 avaldas Vaba Eestlane artikli „Kes ehitab üles Lääne-Aafrika?“, mille alapealkirjana seisab: „Valge mehe suured ülesanded Aafrika mahajäänudates piirkondades.“ Kirjeldatakse, et Lääne-Aafrika ja üleüldiselt troopiline Aafrika on mandri mahajäänuim ja primitiivseim piirkond ning sealsete riikide juhid on pärismaalastest poliitikud, kes ei saa veel aru rahvusvahelisest poliitikast ning oma rumalusega põhjustavad ühe kriisi teise järel. Nende riikide elanikud, nii linnainimesed kui ka „külates mudahüttide vahel ringi liikuvad paljaste rindadega naised“, on oma loomuses ükskõiksed ja tea midagi välismaailmast. Kui mingi õhuke tsivilisatsiooni kiht eksisteerib, siis selle all võib näha „ainult vaesust, kasimatust, ebausku ja suguharude vahel valitsevat igavest vaenu.“

Artikli lõpus refereeritakse ühe ameerika ajakirjaniku arvamust, et „sealseid rahvaid võib poliitilisele ja majanduslikule küpsusele aidata ainult valge mees oma tehniliste teadmistega ja mitmekülgsete oskustega“, kuid kaheldakse, „kas valge mees suudaks edukalt võidelda Aafrika nõidadega, musta maagiaga, suguharude omavahelise vaenuga ja primitiivsete kommetega.“¹²⁷

Kuigi dekolonisatsiooniga on neile riikidele antud iseseisvus ja koht maailmapoliitika areenil, siis kuvand sealsetest rahvastest on samal ajal üsna alavääristav ning orientaliseeritud. Eelpool

¹²⁵ E. F. Kisangani, lk 22, 63-64, 75.

¹²⁶ „Kongo on jälle tulipunktis“, *Vaba Eestlane*, 27. november 1963, lk 2.

¹²⁷ „Kes ehitab üles Lääne-Aafrika?“, *Vaba Eestlane*, 12. aprill 1961, lk 2-3.

toodud artiklist võib selgelt aru saada, et ettekujutus „valge mehe“ kohustusest kaasajastada Aafrikat oli kaasaegses väliseesti ajakirjanduses olemas ja esindatud. See langeb kokku töö esimeses peatükis kirjeldatud moderniseerimisteooria põhimõtetega. Selle arusaama kohaselt ei olnud Aafrika uued riigid võimelised ilma suuremahulise välise juhendamiseta iseseisvat riiklust arendama. Seda iseloomustab ka näiteks järelalus Vabas Eestlases 1965. aastal, kus tõdetakse, et „Uus Aafrika võib endale lõpuks jalad alla saada tohutu välisabi toetusel ja valgete spetsialistide ja eriteadlaste kaasabil. See on aga pikk, pingutav ja aeganõudev protsess, mis võib tsiviliseeritud ühiskonna näol vilja kanda alles järgmisel sajandil.“¹²⁸

Siiski kumas läbi tunnustus iseseisvumisprotsessidele Aafrikas, viidates enesemääramise põhimõttest kinnipidamise olulisusele. Samas põhinesid esinenud nägemused Aafrikast ja aafriklastest tugevatel ning kinnistunud stereotüüpidel. Kongo näitel kujutati iseseisvuvaid rahvaid leheveergudel ette kui naiivseid ja primitiivseid pärismaalasi, kes ei saa küll iseseisvuse kontseptsioonist päris hästi aru, kuid neile peaks ikkagi kaasa tundma.

2.1.2 Külm sõda ja Kongo

„Kogu moraalne maailm on seisukohal, et kolonialism on praegu oma aja üle elanud ja peab kaduma. Igal rahval olgu vaba võimalus oma saatuse määramiseks. Kuid tõsiolude maailmas on sellel oma teine külge. Kolonialismi kadu tähendab Euroopa tugevuse ja selle ajaloolise osa kõrvaldamist, mida kolonialism on Euroopale andnud. Sellest poleks kahju, kui maailm elaks rahuks ja kui poleks kommunismi näol tekkinud maailma imperialistlikud jõud, mis Euroopa nõrgenemist ja kolonialismi vastu võitlust ei kasutaks oma agressiivsete plaanide teostamiseks. Kuid kolonialismi kadumisega on tekkinud vaakumid, mida kommunism katsub täita, et eriti Ameerikat sisse piirata ja seda vaba maailma suurimat kantsi lämmitada ning kapituleerimisele sundida. [...] Kolonialismi restaureerimine on muidugi võimata ja keegi ei soovi seda. Siin on ajaloo otsus lõplik. Kuid Ameerika ja ta liitlased peaksid oma käes hoidma üle kogu maailma strateegilised võtmeasendid ja mitte laskma endid heidutada kommunismi silmakirjalikust võitlusest kolonialismi vastu.“¹²⁹

Väliseestlaste rahvusvahelist maailmapilti oli põhjanevalt kujundanud sügav halvaksapanu ja kahtlus kõige vastu, mis võis vähemalgi määral olla seotud NSV Liiduga või tema

¹²⁸ „Musta Aafrika mured - iseseisvuse aastad ei ole toonud loodetud edusamme“, *Vaba Eestlane*, 28. juuli 1965.

¹²⁹ „Ühendriikide poliitika ja UN“, *Vaba Eesti Sõna*, 11. jaanuar 1962, lk 2.

eesmärkidele kasvõi kaudselt kaasa aitav. See on loomulik, kuna omaenda kollektiivne ajaloomälu ning äärmiselt polariseerunud maailm andis sellele järjepidevat kinnitust. Sellest tulenevalt vaadeldi maailmapoliitika sündmusi suuresti ainult läbi võitlusliku anti-kommunismi ning taolise narratiivi lõppvaatuseks pidi olema ühe või teise poole võit. Antud mõttekäigust lähtudes on tõesti võimalik näha kolonialismi kadu kui ainult vett NSV Liidu veskile – kui kolonialism oli andnud Euroopale ajaloolise tugevuse, siis paratamatult pidi selle kaotamine Euroopat nõrgestama ning seda kasutab vaenlane kahtlemata ära. Seeläbi anti taoline tähendus ka dekolonisatsioonile ning sellest tulenenud uute riikide astumisele maailmalavale. Seega pidi tehtama kõik, et NSV Liidul ei oleks võimalik kõigest sellest mingitki kasu lõigata.

Kõhklused seoses vastvabanenud Kongo paigutumisega rahvusvahelisel areenil kerkisid väliseesti ajakirjanduses üles kiiresti. Vaba Eesti Sõna artiklis 21. juulil 1960 pealkirjaga „Kongo võsaneegrid võivad provotseerida suure sõja“, kirjeldatakse Kongot kui korralagedusega väljapaistvat riiki, kes oma rumalate sammudega võib esile kutsuda NSV Liidu sõjalise vahelesegamise. Rumalate sammude all mõeldi Kongo juhtide Lumumba ja Kasavubu telegrammi Nikita Hruštšovile, kus paluti NSV Liidul pingsalt olukorda jälgida, kuna Kongo võib neilt abi küsida.¹³⁰

Kongo liidrid olid lootnud, et ÜRO väed võtavad sisuliselt üle riigi sõjaväe rolli ning relva jõul taastavad Kongo territoriaalse terviklikkuse. ONUC-i ellu kutsunud resolutsioon oli seega nende jaoks pettumus ning selle ajendil edastati telegramm NSV Liidule. Selles paluti, et NSV Liit jälgiks olukorda tähelepanelikult, kuna vajadusel võib Kongo valitsus tema poole abi saamiseks otseselt pöörduda.¹³¹ Selline samm oli aga suur punane rätik Ameerika Ühendriikide jaoks ning nüüd sai Kongo kriis oluliseks külma sõja vastasseisu tandriks.

Külma sõja vastasseis oli tegelikult juba eos kriisi lahenduskäiku sisse kodeeritud. NSV Liit nägi potentsiaalses rahvusvahelises missioonis võimalust hõlpsamini kujundada enda kolonialismi ja imperialismi vastase jõu kuvandit, andes otsest abi vastsele riigile. Samuti arvati, et rahvusvaheline lahendus oleks vastaspoolele strateegiliseks tagasilöögiks, kuna oma olemuses toetanuks see NSV Liidu poolt soovitud Kongo uut valitsust. USA omakorda oli eelkõige huvitatud piirkonna poliitilisest stabiilsusest ning sealsete lääne huvide, eeskätt

¹³⁰ „Kongo võsaneegrid võivad provotseerida suure sõja“, *Vaba Eesti Sõna*, 21. juuli 1960, lk 1.

¹³¹ J. Kent, *America, the UN and Decolonisation: Cold War Conflict in the Congo*. London, New York: Routledge, 2010, lk 19.

strateegilistele ressurssidele ligipääsu, kaitsmisest. Selle eelduseks oli NSV Liidu ideoloogilise mõju igakülgne piiramine. Samas ei soovitud oma otsest ja avalikku toetust anda endisele koloniaalvõimule.¹³² Seega oluks rahvusvaheline lahendus ÜRO lipu all, kuid USA poolt rahastatud ja logistiliselt toetatud, võimalus oma eesmärgi saavutada kaudsemalt.¹³³ Sellist lähenemist kandis ka kujunenud arusaam ÜRO-st kui oma mõjuvõimu käepikendusest, mida oli näidanud näiteks Korea sõda.¹³⁴

Ameerika Ühendriikide ja NSV Liidu meetodiks mõjuvõitlusel Aafrikas, lisaks sõjalisele abile relvade, tehnika ja instruktorite näol, oli majandusliku arenguabi pakkumine. Seda tehti loomulikult erinevatel viisidel. Esimene tõi maailmalavale astuvate riikide aitamiseks ja seeläbi nende seas liitlaste leidmiseks välja turumajandusliku mudeli.¹³⁵ Selle põhimõtteks oli pikaldane kapitali juurdekasv läbi vabaturul teenitud kasumite, mida veaksid tehnoloogiline areng ja majanduse mitmekesistamine. Viimane tutvustas sotsialistlikku plaanimajandust, kus tähtsat rolli mängisid kollektiviseerimine, industrialiseerimine ning laiaulatuslikud taristuprojektid.¹³⁶

Nagu eelmises alapeatükis kirjeldati, siis Vaba Eestlase artiklis „Evolutsioon Aafrikas“ oli nenditud, et Kongo on demokraatia ja riikluse jaoks ebaküps. See olevat sinna toonud ainult kaost ja mõttetut verevalamist. Artiklit on jätkatud üldise hinnangu andmisega kolooniate iseseisvumisele. Kui asumaa vabaneb „koloniaalriigi hoole alt“ on nad „kerge sööt“ NSV Liidu „ideoloogilisele imperialismile“. NSV Liidu välispoliitiline strateegia nägevat ette revolutsioonide sütitamist koloniaalvõimude ja kohalike valgete režiimide vastu ning seejärel poliitilise abi andmist. Lisaks ässitab NSV Liit vastiseseisvunud Aafrika riike üles oma naabrite vastu, kus kehtib veel koloniaalvõim või kes teevad koostööd lääneriikidega.¹³⁷

Antud artikli alatoon vihjab tugevalt, et need „primitiivsed rahvad“ on niivõrd naiivsed, et lähevad kergesti NSV Liidu meelituste õnge ning ei saa aru viimase kahepalgelisusest. Võib arvata, et sellise artikli mõjul võis lugejale tekkida arusaam, et alanud dekoloniseerimisprotsess oli kasulik vaid NSV Liidule ja tegelikult nende poolt mahitatud. Sellise arusaama tekkimist võisid toetada ka ilmunud arvamused näiteks sellest, et „lääs on viimasel aastakümnel otse

¹³² E. Schmidt, lk 60-61.

¹³³ W. Mountz, „The Congo Crisis: A Reexamination (1960–1965)“, *The Journal of the Middle East and Africa*, vol. 5, nr. 2, 2014, lk 155.

¹³⁴ O. A. Westad, 2005, lk 136.

¹³⁵ A. O'Malley, lk 25.

¹³⁶ E. Schmidt, lk 26.

¹³⁷ „Evolutsioon Aafrikas“, *Vaba Eestlane*, 10. august 1960, lk 2.

forsseerinud alaarenenud Aafrika koloniaalmaadele vabaduse andmisega, kusjuures põhjuseks on olnud esmajoones mässuliikumised, mis tihti ühel või teisel viisil on inspireeritud või toetatud olnud kommunismist, nagu tavaliselt, hoolega esitatud natsionalismi soustiga.¹³⁸

Seoses Aafrika ja Aasia riikide ÜRO-ga liitumisega on täheldatud sealset „alatasast lääne seisundi nõrgenemist.“ Tuuakse välja, et „uutel liikmesriikidel, kelle esindaja iga kord pole väga tugev kirjakunstiski, on võrdne hääl mõne sajakordselt suurema ja kultuuriliselt tuhat korda arenenuma lääne suurriigiga“ ning kuna nad juhinduvad „sajanditepikkusest vihast lääne kolonialismi vastu“, siis võib „erapooletuid, demokraatlikke hääletamisi UN-is vaevalt oodata.“¹³⁹ Esineb arvamus, et NSV Liit on alati ÜRO-d ära kasutanud oma „imperialistlike sihtide saavutamiseks“ ning nüüd teostab seda „aktiivselt häälteenamuse organiseerimisega Lääne vastu“. Seega „kolonialismist vabanenud rahvaste viha ning kompleksid Euroopa vastu“ on viinud selleni, et mitmed uued riigid on lasknud end muuta „kommunismi tööriistaks“.¹⁴⁰ Vastiseisevunud riigid on jagatud headeks ja halbadeks - lääne leeri ja kommunistlikusse leeri kuuluvateks. Kui riik ei ole ennast selgelt defineerinud ühe liitlasena, siis on ta automaatselt teise poole käsilane.

Sellega seoses on saab Kongo kriisi kajastuses täheldada ka kindlate poolte valimist sealsete sündmuste kontekstis. Näiteks on Vaba Eesti Sõna kajastustes Katangat ja selle juhti Tshombet kirjeldatud reeglina läänesõbralikuna ning Lumumbat selgelt Moskva-meelsena ja „parandamatu lääne-vastasena“. Viimase „aktsioonid on juhitud nõukogude ekspertide poolt“ ning „tema juhtivatest ametiisikutest enamus omab tihedaid sidemeid Moskvaga või on koguni läbi teinud marksistliku lühikursuse, eriti kolonialismi küsimustes.“ Lisaks esineb arusaam, et kui ei oleks toimunud Katanga eraldumist, oleks Kongo juba ammu nõukogude satelliitriik.¹⁴¹

Siiski esines ka Tshombet kritiseerivat kajastust, eriti siis, kui ta oli kontakti astunud NSV Liidu ja Gizengaga, põhjuseks „tüdimus lääne aeglasest ja kõhklevast asjaajamisest“ ning soov näha, „mida vastaspool pakub“. Eesti Päevaleht tõdes, et „säärane sündmuste areng Aafrikas peidab endas ohtu, et aafriklaste umbusk lääneriikide vastu leiab uut õhutust just ajal, kus nad peavad tegema võimalikke ettevalmistusi võimalikuks jõukatsumiseks kommunistliku blokiga ning vajavad kogu vaba maailma üksmeelt ja poolehoidu.“¹⁴² Antud näitega seoses saab välja

¹³⁸ „Kolonialismi pärand“, *Eesti Päevaleht*, 29. september 1961, lk 2.

¹³⁹ „Surmakellad UN-ile“, *Vaba Eesti Sõna*, 28. detsember 1961, lk 1.

¹⁴⁰ „Ühendriikide poliitika ja UN“, *Vaba Eesti Sõna*, 11. jaanuar 1962, lk 2.

¹⁴¹ „Aafrika punaseks“, *Vaba Eesti Sõna*, 1. september 1960, lk 1.

¹⁴² „Idatuuled Aafrikas“, *Eesti Päevaleht*, 29. juuli 1961, lk 2.

tuua Vabas Eestlases esinenud hinnangu Aafrika liidrite väidetavate kahepalgeliste motiivide kohta, mille kohaselt „külma sõja raamides tuleb mõlemalt poolt välja kaubelda nii palju abi ja toetust kui see vähegi võimalik.“¹⁴³

Seega rahvusvahelise poliitikaga seoses tuleb ajakirjanduslikes kajastustes esile tõdemus, et uute noorte riikide iseseisvumine Aafrikas annab NSV Liidule võimaluse oma mõjusfääri oluliselt laiendada ja kommunismi levitada. Vastiseseisvunud Aafrika riikidest oli kahtlemata saamas ideoloogilise mõjutamise jõukatsumus ida ja lääne - demokraatia ja kommunismi vahel. Tuuakse välja, et siinkohal on teatud eelis NSV Liidul, kuna „valgete oma süü tõttu on must rahvastik proletaarne“ ja vaenu endiste koloniaalvõimu esindajate vastu ei saa eitada.¹⁴⁴ Vaba Eestlane hoiatab, et demokraatlike riikide otsustest sõltub, kas nad ei saa endale Kongo näol mitte „nakatavat punabatsilli“ kaela.¹⁴⁵

Kardetakse, et „punased tahavad Aafrikat vallutada“¹⁴⁶ ning see võib neil õnnestuda, kuna seda on süsteemselt ette valmistatud näiteks Aafrikale suunatud raadiosaadetega ning noorte aafriklaste koolitamisega NSV Liidus ja teistes Ida-Euroopa kommunistlikes riikides.¹⁴⁷ Arvatakse kindlameelselt, et „see stipendiaatide vägi muutub koduradadele tagasi saabudes kommunistlikuks eelväeks, selles pole loomulikult mingit kahtlust.“¹⁴⁸ Samuti on vastset iseseisvunud aafriklastele antud ahvatlevaid laene ja materiaalselt abi koos tehniliste ekspertidega, mille nad on iseenesestmõistetavalt vastu võtnud.¹⁴⁹ Eesti Päevaleht avaldab lootust, et ärkava Aafrika juhid võtavad Ida-Euroopa saatusest õppust ja ei lähe „revolutsioonilises võitluskires kergema vastupanu teed ja ei vali totalitarismi demokraatia asemel.“¹⁵⁰ Nenditakse, et „kogu Aafrika on kujunenud ilmselt lääneriikide idealistidele suureks pettumuseks, kuna kohalikud rahvad ei ole huvitatud lääneriikide demokraatiast ja libisevad üha kiiremas tempos punaste sõiduvette.“¹⁵¹

Vastvabanenud Aafrika riikide liidrid nägid sageli NSV Liidu abipakkumistes paremat alternatiivi Läänele ning põhjuseid oli nende silmis mitmeid. Nimelt sooviti kiiret arengut,

¹⁴³ „Kes ehitab üles Lääne-Aafrika?“, *Vaba Eestlane*, 12. aprill 1961, lk 2-3.

¹⁴⁴ „Tulevane ohukolle“, *Eesti Päevaleht*, 5. juuli 1960, lk 2.

¹⁴⁵ „Punabatsill ähvardab Aafrikat“, *Vaba Eestlane*, 30. juuli 1960, lk 2.

¹⁴⁶ „Punased tahavad Aafrikat vallutada“, *Eesti Päevaleht*, 17. august 1960, lk 1.

¹⁴⁷ „Kommunistlikud akadeemiad õpetavad välja agente Aafrika vallutamiseks“, *Eesti Päevaleht*, 8. juuli 1961, lk 1.

¹⁴⁸ „Aafrika punaseks“, *Vaba Eesti Sõna*, 1. september 1960, lk 1.

¹⁴⁹ „Võitlus Aafrika pärast“, *Vaba Eestlane*, 3. august 1960, lk 2.

¹⁵⁰ „Tulevane ohukolle“, *Eesti Päevaleht*, 5. juuli 1960, lk 2.

¹⁵¹ „Kommunismioht Aafrikas“, *Vaba Eestlane*, 1. veebruar 1964, lk 2.

mida turumajanduslik mudel oma olemuses ei pakkunud. Oldi arusaamal, et NSV Liidu liikumine agraarühiskonnast tööstusühiskonda oli tulnud tänu plaanimajandusele ning kiiret industrialiseerimist loodeti näha ka enda puhul. Samuti oli atraktiivne tugeva riigi kontseptsioon, mille abil olnuks hõlpsam plaanimajanduse raames jõukust suurel määral laiali jagada. Sellele lisaks oli NSV Liidul imagoloogiline eelis, kuna teda ei seostatud kolooniate omamisega. Samal ajal olid endised koloniaalvõimud Ameerika Ühendriikide liitlased ning seega seostati viimast vaesuse ja allasurutusega, mida oldi koloniseeritutena tuntud. Ühtlasi ei tulnud kasuks ka sel perioodil USA-s aina teravamaks muutuv rassilise segregatsiooni küsimus.¹⁵²

Seega võib öelda, et esines üsna tõsiseid kahtlusi noorte „neegerriikide“ jätkusuutlikuses ja nende tulevases rollis rahvusvahelises poliitikas, eriti kaasaegses kahepooluselises maailmas. Kuigi tõdetakse, et koloniaalkord on lõplikult läbi, siis nenditakse, et selle lõpetamine Aafrikas tekitab sinna justkui vaakumi, mida kommunistid kindlasti ära kasutama hakkavad. Sellele peavad lääneriigid omakorda otsustavalt ja strateegiliselt vastu astuma. ÜRO-d nähti selle tuules hambutu ja pigem takistava faktorina. Kongo kriis sai välisest ajakirjanduses dekolonisatsiooni ja muude Aafrikas toimunud poliitiliste protsesside mõõdupuuks. Seda tunnustati ka ise, nentides, et „Kongo on muutunud sümboliks tänapäeva Aafrika ja Aasia põhiprobleemidele ja kujutab enesest tähtsat katsevälja.“¹⁵³

Kahtlemata on külma sõja kontekst dekolonisatsiooni ajaloolisel käsitlemisel olulisel kohal, kuid koloniseeritud rahvaste vabanemist kujundasid loendamatud eripärad. Nende eripärade juured ulatusid kaugemale enne külma sõda, kuid sündmuste tõmbetuultes juhtusid sageli jooksma paralleelselt viimasega. Seepärast kipub külma sõda justkui hägustama vabanenud rahvaste vaatenurka, mis kätkes endas nägemust maailmast, mis ei mahtunud külma sõja kahepooluselise narratiivi raamistikku. Samuti olid viisid, kuidas need rahvad vabanesid, märkimisväärselt vähem kivisse raiutud kui antud raamistiku põhjal võiks oletada ning kus rõhk ei ole mitte iseseisvuse saamisel, vaid selle võtmisel.¹⁵⁴

¹⁵² E. Schmidt, lk 26-27.

¹⁵³ „Kongos põrisevad sõjatummid“, *Vaba Eestlane*, 25. november 1961, lk 2.

¹⁵⁴ M. P. Bradley, lk 465.

2.2 Dekolonisatsiooni ja Balti küsimuse sidumine

Välisest kogukonna jaoks oli äärmiselt tähtsaks pidepunktiks Balti küsimuse aktuaalsena hoidmine. See oli identiteedile põhjanev alus ning oma rahva vabaduspüüdluste eest seismise aatelisust võib pidada eesmärgiks omaette. Poliitilises plaanis oli Balti küsimus 1950ndate aastate alguseks lääneriikide vaatepunktist külmutatud olekus. Kuigi rahvusvahelise õiguse valguses seisid Balti riigid endiselt iseseisvatena, mida lääneriigid juriidiliselt tunnustasid, siis reaalsuses oli NSV Liidu okupatsioon paratamatu.¹⁵⁵ Maailmavaatelse vastasseisu ägenemise kontekstis oli 1950ndatel Balti küsimus tähelepanuväärse arutluse all näiteks USA kongressis.¹⁵⁶ Siiski 1960ndateks oli arutelutuhin vaibunud ning ka Balti rahvaste diasporaa sellesuunaline tegevus teatud määral tagasitõmbunud.¹⁵⁷

Koos Kongo kriisiga tõusis lääneriikide ühiskondades dekoloniseerimine ning rõhutatud rahvastele vabaduse andmine üheks peamiseks teemaks päevakorras. See võis tekitada entusiasmi¹⁵⁸ ka väliseestlastes, kuna toimumas olid reaalsed poliitilised arengud – „suurema hulga koloniaalmaade vabanemisega ja mitmekümne värvilise rassi omariikluse teostumisega on sundivaks päevaülesandeks saanud lõputegemine kommunistliku impeeriumi kolonialismile.“¹⁵⁹ Seega hakati otseselt nägema seoseid enda kui ikestatud rahva ja koloniaalkorra alt vabanevate rahvaste olukorra vahel, mille raames okupatsioon võrdsustati kolonialismiga. Samas kerkis selle tuules ka rahulolematust, kuna nüüd olid NSV Liidu teod Ida-Euroopas jäänud justkui kõrvalteemaks arutelus, mis puudutas rõhutatud rahvaid.

Väliseestlastele võis tunduda, et nüüd peavad nad koos teiste Balti ja Ida-Euroopa rahvastega hakkama tähelepanu eest konkureerima terve hulga uute rahvastega. Kantud rahvusliku enesemääramise aatest, mis oli ka omaenda kaotatud riikluse alus, elatakse teatud määral kaasa aafriklaste vabaduspüüetele, kuid samal ajal on üleval küsimus - kuidas see kõik mõjutab NSV Liidu poolt ikestatud rahvaste vabaduspüüdlusi? 16. juuli 1960 Vabas Eestlases seisab: „Meil jääb vaid imestada seda suurt entusiasmi, millega läänemaailmas Aafrika rahvaste iseseisvust tervitatakse ja kuidas sealjuures N. Liidu orjuses olevad endised iseseisvad ja elujõulised

¹⁵⁵ K. Piirimäe, „Sama hästi kui venelaste maa“: Roosevelt, Churchill ja Stalin ning Balti küsimus Teises maailmasõjas. Tallinn: Argo, 2020, lk 299.

¹⁵⁶ H. M. Morris, V. Made, Émigrés, dissidents and international organisations. - J. Hiden, V. Made, D. J. Smith (toim). *The Baltic Question during the Cold War*. London, New York: Routledge, 2008, lk 145-146.

¹⁵⁷ V. Made, The Baltic Issue during the Cold War. - E. Medijainen, V. Made (toim). *Estonian Foreign Policy at the Cross-Roads*. Helsingi: Aleksanteri Institute, 2002, lk 115.

¹⁵⁸ Aktiivsuse tõusust annab tunnistust asjaolu, et alates 1960. aastast kasvas „Balti küsimuse“ märksõna suhteline esinemine välisest ajalehtedes hüppeliselt. Vt L. Nemvalts, O. Koor, 2022.

¹⁵⁹ „Kindlad väljendused kohustavad“, *Vaba Eesti Sõna*, 12. juuli 1962, lk 2.

rahvad täielikult unustatakse!¹⁶⁰ Sarnaselt seisab Vaba Eesti Sõna 23. novembri 1960 numbris - "Tänapäeva maailma „avaliku arvamuse“ kindel seisukoht on see, et rahvastele tuleb iseseisvus kätte anda (peale kommunistide poolt okupeeritute) ning sellise üldloosungi all ei tihka keegi ka UN-i kõnetoolil kongolaste kätteantud õigusi kärpima hakata."¹⁶¹

Kirjeldatud „tähelepanust ilmajäämise“ tunne oli tooniandvaks hoovuseks ka järgmistel aastatel. Kui ÜRO-s esitati nõudeid, et kiirendataks Aafrika koloniaalmaadele iseseisvuse andmisega, siis nenditi, et „ajakirjandus pühendab küsimusele küllalt tähelepanu ja nõudega arvestatakse“. Samal ajal aga „ei UN, ei tema liikmemaad, ei 17-riigi kolonialismi komitee mõtle veel võtta arutusele ka neile rahvastele [Balti riigid ja Ida-Euroopa] enesemääramise õiguse andmist, isegi mitte nende kaitseküsimusi. Kui kaua peavad need rahvad ootama?“¹⁶²

Seega sidudes dekolonisatsiooni endale olulise ja eksistentsiaalse valukohaga, kerkivad väliseestlaste seas esile küsimused, et miks ei võeta selle raames ÜRO-s üles Ida-Euroopa ja täpsemalt Balti riikide teemat. Tuuakse välja NSV Liidu silmakirjalikkust kui nõukogude diplomaadid ning Nikita Hruštšov ise kõnelevad kolonialismist, dekoloniseerimisest ja „noortele rahvastele vabaduse andmisest“. Samal ajal teostab NSV Liit analoogset koloniaalpoliitikat okupeeritud aladel otseselt ja oma Ida-Euroopa mõjusfääris kaudsemalt. Imestatakse, miks lääneriigid seda olulisel määral ei märka ning NSV Liidu vastu ei kasuta – „kui kaua lubatakse agressiivsel, ainukesena maailmas imperialistlikke sihte taotleval N. Liidul tema muinasjutte edasi veeretada?“¹⁶³ Meenutatakse kibedal alatoonil, et NSV Liidu ja kommunismi tõttu on iseseisvuse kaotanud 12 rahvast, sealhulgas eestlased ning „maailm vaatab rahulikult pealt, kuidas N. Liit neelab kultuurrahvaid - nende seas Balti vabariigid - ja hävitab need maailmast.“¹⁶⁴

Oma 1. juuni 1961 numbris kajastas Eesti Päevaleht Euroopa Ikestatud Rahvaste Esinduskogu (EIRE) ja Balti komitee pagulust käsitletud näitust. Selles toodi ära sõnavõtt, mis keskendus lääne kolonialismi ja NSV Liidu poolt Ida-Euroopas toimepandu kõrvutamisele ja võrdlemisele, kus viimast on kirjeldatud kui proportsionaalselt julmemat – „tänapäeval, kus kõik räägivad vaid kolonialismist, unustavad paljud, et kõik see, mis lääne koloniaalvõimude südametunnistusel lasub, kaalub siiski vaid sulgekergena selle vastu, mida N. Liit on toime

¹⁶⁰ „Kongo katastroofi lävel“, *Vaba Eestlane*, 16. juuli 1960, lk 2.

¹⁶¹ „Terror Kongos“, *Vaba Eesti Sõna*, 23. november 1961, lk 1.

¹⁶² „Enesemääramise õigust ka ikestatuile“, *Vaba Eesti Sõna*, 14. juuni 1962, lk 2.

¹⁶³ „Enesemääramise õigust ka ikestatuile“, *Vaba Eesti Sõna*, 14. juuni 1962, lk 2.

¹⁶⁴ „Kas iseseisvus antake pakis või pangast...“, *Vaba Eesti Sõna*, 30. juuni 1960, lk 3.

pannud.“ Samuti olid ära märgitud mõtted „läänes vohavast kaasajooksikute kultuurist, kus oma argust ida ees üritatakse varjata otsides ebaõigluse ilminguid mujalt maailmast, mis on küll omaette kahetsusväärsed, kuid mis sajakordselt ületatud ida kuritegudega“. Samuti toodi välja, et „ühesuunaline agitatsioon lääne kolonialismi vastu on suurelt osalt inspireeritud N. Liidu poolt tema agentide kaudu, et sellega kõrvale juhtida maailma tähelepanu ebainimlikkusest raudeesriide taga.“¹⁶⁵

Ei ole raske mõista, miks võisid taolised jutupunktid väliseestlaste seas kõlapinda leida. Diplomaadid ning pagulasorganisatsioonid olid teinud ulatuslikku teavitustööd oma kodumaa saatuse ja olukorra kohta ühiskondades, kuhu oldi jõutud. Eestlasi oli kuulatud, neile kaasa tuntud, kuid tähendusväärsetest poliitilistest sammudest Balti küsimuse teemal olid lääneriikide valitsused hoidunud.¹⁶⁶ Viimaste põhjuseks oli see, et antud probleem ei olnud nende jaoks aktuaalne välispoliitiline murekoht. NSV Liidu ülemvõimu Balti riikide üle tunnustati *de facto* ning seda peeti isegi suhteliselt õigustatuks. Balti riikides toimunud arengud liigitati NSV Liidu siseasjaks, mille vastu polnud vaja kõrgendatud huvi tunda.¹⁶⁷ Kuigi enamik lääneriike pidas Balti riikide annekteerimist õigusvastaseks ning seda *de jure* ei tunnustanud, siis samal ajal ei peetud neid rahvusvahelisest õigusest lähtudes¹⁶⁸ ka „koloniseerituteks“.¹⁶⁹

Nagu sotskolonialismi avanud alapeatükis mainitud, siis oli NSV Liidu püüd allutatud territooriumitel koloniaalset võimumaatriksit kehtestada „varjatud“. On näha, et väliseesti ajakirjandusel oli piisavalt teadlikku pilku ja meelt, et vaadata NSV Liidu tegusid ja retoorikat eraldi ning ära tunda see, mis sarnanes üldtuntud koloniaalsituatsioonidega. Seega on teatud pettumus mõistetav, kuna sellist arusaamist ei tunnetatud lääne ühiskondades laiemalt.

Siiski 26. septembril 1960 tõstatas Kanada peaminister John Diefenbaker ÜRO Peaassamblee plenaaristungil vastuseks NSV Liidu esinduse süüdistustele Ida-Euroopa ja Balti riikide saatuse teema. Ta tõi välja, et peale II maailmasõda on Prantsusmaa käest saanud vabaduse 17 kolooniat umbes 40 miljoni elanikuga ning Briti impeeriumis on vabanenud 17 piirkonda 500 miljoni elanikuga - kokku üle 30 riigi koos 600 miljoni inimesega on saanud vabaduse ning

¹⁶⁵ „Ma tunnen eesti perekondi, kus kõik on küüditatud...“, *Eesti Päevaleht*, 1. juuni 1961, lk 1.

¹⁶⁶ H. M. Morris, V. Made, lk 144, 147.

¹⁶⁷ V. Made, lk 122.

¹⁶⁸ Kuigi mõnikord võrdsustati Balti riikide sõjajärgne saatuse retooriliselt „koloniseerimisega“, siis Lauri Mälksoo hinnangul polnud see formaaljuriidiliselt täpne. Vt. L. Mälksoo, lk 213.

¹⁶⁹ E. Annus, 2018, lk 92.

kellest suur osa on ka vastsed ÜRO liikmed.¹⁷⁰ Samal ajal on NSV Liit anastanud Ida-Euroopa ja sealseid vabaduspüüdlusi Ungari näitel veriselt maha surunud.¹⁷¹

Antud avalduse näitel saab Kanadat pidada peamiseks NSV Liidu kritiseerijaks rahvusvahelisel areenil teemadel, mis puudutasid tema koloniaalset tegevust Ida-Euroopas. Selle põhjusena on näiteks välja toodud asjaolu, et Kanadas elasid suured vene- ja kommunismivastaste rahvaste diasporaad, kes omasid teatud jõuõlga NSV Liiduga seonduvates poliitilistes küsimustes. Samuti soovis Kanada oma ekspordi kasvatamise eesmärgil arendada majandussuhteid uute vabanenud koloniaalmaadega, seega NSV Liidu paljastamine ja tema „kolonialismivastase“ maine lõhkumine oleks tulnud igati kasuks.¹⁷²

Kanada peaministri avaldus sai väga positiivse vastukaja osaliseks väliseesti ajakirjanduses.¹⁷³ See võis leevendada võimalikku ebakindluse tunnet ja kartust, et üleüldine rõhutatud rahvaste arutelu fookus oli suuresti kandumas Aafrika ja Aasia dekolonisatsioonile, jättes potentsiaalselt veelgi tahaplaanile Baltikumi ja terve Ida-Euroopa sõjajärgse saatuse. Samas valguses saab näha ka Balti riikide esindajate poolt novembris 1960 ÜRO-le saadetud märgukirja. Seal rõhutatakse Balti küsimuse seotust „rahvaste enesemääramise ja kolonialismi kõrvaldamise teemaga“ ning et, „praegune Balti riikide okupatsioon on jultunud agressiooniakt ja samal ajal kujutab see endast halvemat tüüpi kolonialismi.“¹⁷⁴

1960. aasta viimases Eesti Päevalehe numbris on kokku võetud möödunud aasta ja Baltikumi päevakorralisus maailmapoliitikas. Artiklis tõdetakse, et Baltikumi küsimused leidsid ootamatult suurt tähelepanu, mis oli palju suurem kui eelnevatel aastatel ning hulk tähtsamaid lääne riigimehi ja peamisi välispoliitika kujundajaid tegid selgeid avaldusi Balti riikide staatuste kohta.¹⁷⁵ Need olid näiteks Prantsusmaa president Charles de Gaulle, Austraalia peaminister Robert Menzies¹⁷⁶ ning Briti peaminister Harold Macmillan.¹⁷⁷ Üheks põhjuseks võib olla see, et jõuliselt esile kerkinud dekolonisatsiooni teemad haakusid ka Baltikumi vabaduse küsimusega ning selle pinnalt oli võimalik propagandasõja kontekstis kujundada

¹⁷⁰ Vt. ÜRO Peaassamblee, 15. istungjärk: 871. plenaaristung, 26. september 1960.

¹⁷¹ „UNO-s nõuti vabadust Eestile“, *Eesti Päevaleht*, 27. september 1960, lk 1.

¹⁷² I. Maekawa, „Cold War and Decolonisation: The British Response to Soviet Union Anti-colonialism in Sub-Saharan Africa“, *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, vol. 51, nr. 1, 2023, lk 189.

¹⁷³ „Mees, kes ütles tõtt“, *Vaba Eestlane*, 1. oktoober 1960, lk 2.

¹⁷⁴ „Balti riikide esindajate märgukiri UN-ile“, *Vaba Eesti Sõna*, 17. november 1960, lk 1.

¹⁷⁵ „Maailmapoliitika ja Baltikum 1960“, *Eesti Päevaleht*, 31. detsember 1960, lk 1.

¹⁷⁶ „Need, kes tõstsid üles kolonialismi Baltikumis“, *Eesti Päevaleht*, 26. oktoober 1960, lk 1.

¹⁷⁷ „Maailmapoliitika ja Baltikum 1960“, *Eesti Päevaleht*, 31. detsember 1960, lk 1.

vastuargumentatsiooni NSV Liidu retoorikale.¹⁷⁸ Sellest annab tunnistust ka tähelepanek, et näiteks USA diplomaadid kippusid Balti riikide saatust tõstatama reeglina vaid siis, kui diskussioonid puudutasid inimõigusi, kolonialismi või genotsiidi.¹⁷⁹

Kuna Kanada peaminister oli eelnevalt läänes valitsenud „Baltikum kui tabuteema“ arusaama lõhkunud, siis oli väliseestlaste seas tekkinud teatud ootus arutelu arenemiseks millekski suuremaks. Viis aastat hiljem, 1965. aastal, nentis aga Vaba Eestlane, et kuigi loodeti „üksikute häälte peatset muutumist mõjuvõimsaks kõnekooriks“, siis osutus see lootus aga pettumuseks ja „viie aasta jooksul ei ole enam keegi mõjukas riigimees järgnenud UNO-s John F. Diefenbakeri eeskujule.“¹⁸⁰ On arvatud, et põhjuseks, miks teised juhtivad lääneriigid ei tulnud lõpuks Kanadaga kaasa, oli kartus, et võidakse alahinnata NSV Liidu „kolonialismivastase“ propaganda mõju. Peljati, et NSV Liitu kolonialismis hukka mõistes võõrandatakse liigselt Afro-Aasia blokki, kes hakkaks arvama, et lääs kasutab neile olulist küsimust pelgalt instrumendina külma sõja vastasseisus.¹⁸¹ NSV Liidu propaganda mõju täheldati ka Vaba Eesti Sõnas, kus nenditi, et „kõik oleks sellega [dekolonisatsiooniga] korras, kui Kreml kolonialismile ei annaks väärtõlgendust ja kui sellest väärtõlgendusest vabas maailmas ei katsutaks mööda hiilida rahvusvaheliste sekelduste kartusel.“¹⁸²

Pinget Balti küsimuse ja Aafrika dekolonisatsiooni vahel võib välja lugeda Vaba Eestlase artiklist „Balti koloniseerimine jälle UN-is“, mis ilmus 3. detsembril 1960. Ühendkuningriigi peadelefaat tõi välja NSV Liidu silmakirjalikkuse viimase poolt algatatud koloniaalrahvaste vabastamise deklaratsiooni¹⁸³ koostamise kontekstis. Kuna esimene kasutas oma sõnavõttus ka Balti riikide näidet, siis NSV Liidu esindaja avaldas sellele protesti „vastu lauda tagudes“. Artiklis tuuakse ka välja, et NSV Liidu protestile „aplodeerisid India ja Aafrika rahvaste delegaadid.“¹⁸⁴ Sellega seoses tuleb sisse ÜRO liikmeskonna laienemise küsimus ning 1964. aastal nendib Vaba Eestlane, et „uste avamine pärani on UNO-le andnud neutralistliku põhitooni ja neutralistide esmaliseks eesmärgiks on koloniaalpoliitika täielik likvideerimine.

¹⁷⁸ J. Kangilaski, lk 13.

¹⁷⁹ H. M. Morris, V. Made, lk 146.

¹⁸⁰ „UNO ja Balti riigid“, *Vaba Eestlane*, 10. juuli 1965, lk 2.

¹⁸¹ I. Maekawa, lk 189.

¹⁸² „Enesemääramise õigust ka ikestatuile“, *Vaba Eesti Sõna*, 14. juuni 1962, lk 2.

¹⁸³ Vt. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, [vastu võetud 947. plenaaristungil], 14. detsember 1960.

¹⁸⁴ „Balti koloniseerimine jälle UN-is“, *Vaba Eestlane*, 3. detsember 1960, lk 1.

Seejuures ei huvita neid aga kõige vähemalgi määral see kolonialism, mida harrastab N. Liit.“¹⁸⁵

Väliseestlaste jaoks oli NSV Liidu silmakirjalikkus ilmselge, kuid vabanenud koloniaalmaade vaatepunktist oli “teine maailm” suureks toeks. NSV Liit nägi ÜRO-d kui lava enda „anti-imperialistlike“ ja „anti-kolonialistlike“ retooriliste seisukohtade legitimeerimiseks. Ta võttis rohkem kõneaega kui lääneriigid ning sageli paisutas dekolonisatsiooniga seotud probleeme üle, moonutas neid ning kasutas neid samu pooltõeseid jutupunkte järjepidevalt uuesti.¹⁸⁶ Seda pandi tähele ka väliseestlaste poolt ning tõdeti, et „sammud kolonialismi kaotamiseks maailmas on praegu moes ja eriliseks ratsuks Kremlile, kes suu ja sulega igal võimalikul juhul küsimust käsitab nii sisemaal kui ka välispoliitilisel areenil.“¹⁸⁷ Koos poliitilise abi andmisega konstrueeriti kuvand, kus esitati end kui „noorte rahvaste kaitsjat“,¹⁸⁸ mis järjekindlalt hägustas NSV Liidu nägemist koloniaalimpeeriumina ning seoste loomist tema tegevuse ja kolonialismitunnuste vahel. Sellest tulenevalt võib arvata, et väliseestlaste hakkas aina rohkem kanda kinnitama arvamusi, et dekolonisatsioon oli teeninud peamiselt NSV Liidu huve ning viinud ära tähelepanu Balti küsimuse rahvusvaheliselt arutelult.

¹⁸⁵ „UNO jääb kitsaks“, *Vaba Eestlane*, 11. november 1964, lk 2.

¹⁸⁶ I. Maekawa, lk 188, 190.

¹⁸⁷ „Enesemääramise õigust ka ikestatuile“, *Vaba Eesti Sõna*, 14. juuni 1962, lk 2.

¹⁸⁸ „Vanade ja noorte rahvaste vabadus“, *Eesti Päevaleht*, 3. jaanuar 1961, lk 1.

KOKKUVÕTE

Uurimistöös analüüsiti Kongo kriisi näitel dekolonisatsiooni küsimuse kajastust väliseesti ajakirjanduses. Töö eesmärgiks oli teada saada, kuidas oli Kongo kriis väliseesti ajakirjanduses narrativiseeritud ning milline oli muuhulgas dekolonisatsiooni ja Balti küsimuse omavaheline suhe. Sisulist analüüsi toetavana olid välja toodud kolonialismi ja dekolonisatsiooni teoreetilised lähtekohad. Teema ajaloolise konteksti mõistmiseks oli antud ülevaade Belgia Kongo koloniaalajaloost ja Kongo kriisist ning selle tähtsusest dekolonisatsiooni pöördepunktina.

Autor leidis vastused mõlemale sissejuhatuses esitatud uurimisküsimusele. Analüüsist nähtus, et Kongo kriisi kajastuse narratiiv väliseesti ajakirjanduses oli keskendunud peamiselt kahele aspektile. Nendeks olid Kongo riiklusele hinnangu andmine ning olukorra kõrvutamine külma sõja kahepooluselise maailma kontekstiga. Hinnang Kongo riiklusele kujunes läbi primitivismi kuvandi ning põhines kinnistunud rassilistel eelarvamustel. Nägemus vabanevast rahvast oli orientaliseeritud, üsna alavääristav ning valdas arusaam, et ilma „valge mehe“ abita ei ole Aafrikas võimalik jätkusuutlikku riiklust arendada. Sellest lähtudes oli ka endine Belgia koloniaalvõim kujutatud pigem positiivselt, millegina, mis oli toonud „metsikule“ piirkonnale rahu. Siiski viidates rahvaste enesemääramisõigusele tunnustati alanud iseseisvumisprotsesse ning kongolastele tunti piisava ettevalmistuse puudumise tõttu kaasa.

Viimasest arenes aga välja kahtlus vastiseseisvunud Aafrika riikide positsioonist külma sõja vastasseisudest kubisenud rahvusvahelisel areenil, kuna neid nähti primitiivsete ja naiivsete rahvastena, kes on „kerge sööt“ NSV Liidule. Lahtirulluvaid sündmusi Kongos mõtestati tugeva anti-kommunistliku vaatenurga alt. Kuigi saadi aru kolonialismi jäädavast kadumisest, siis kardeti tõsiselt, et Aafrikas arenev dekolonisatsioon annab NSV Liidule võimaluse oluliselt oma mõjusfääri laiendada ja kommunismi levitada. Tal arvati olevat eelispositsioon, eeskätt tänu muutuvale dünaamikale ÜRO-s, laiaulatuslikule propagandale ning poliitilisele abile. Seetõttu rõhutati, et läänemaailm peab selles osas strateegiliselt käituma ning ohjad enda kätte haarama.

Kongo kriisi ja laiemalt dekolonisatsiooni tõusuga maailmapoliitika tulipunkti, muutus rõhutatud rahvastele vabaduse andmise temaatika oluliselt päevakorralisemaks kui varem. Selle tuules tõstis pead ka entusiasm väliseesti ajakirjanduses, kuna NSV Liidu poolt okupeeritud kodumaa olukorda võrdsustati üldtuntud arusaamaga kolonialismist. See arvati olevat isegi suhteliselt julmem kui see, mis lääneriikide südametunnistusel seoses koloniaalvalduste omamisega lasus,

kuna NSV Liit oli maailmast hävitamas „kultuurrahvaid“. Loodeti, et selline nägemus leiab kõlapinda ka laiemas rahvusvahelises üldsuses, eriti ÜRO-s ning Balti küsimuse arutelu saab uue hoo sisse. Paraku see niimoodi ei läinud ning pigem kerkis üles rahulolematuse, et NSV Liidu nõ kolonialismihõngulisele tegevusele Ida-Euroopas ei pöörata pea üldse samaväärset tähelepanu võrreldes Aafrikaga. Teatud lootusekiir, mis avanes peale mitmete lääneriikide juhtivate poliitikute Balti riikide saatust puudutanud avaldusi, siiski ei arenenud oodatud märkimisväärseks nihkeks Balti küsimuse edenemisel. Tõenäoliselt ei olnud need täielikult kantud siirast murest Balti riikide saatuse pärast, vaid põhinesid pigem laiematel, külma sõja vastasseisudest tulenenud, kaalutlustel. Eelnevalt pettumust tekitanud tähelepanust ilmajäämise tunne võis seetõttu tugevneda ning kahtlused üleüldise dekolonisatsiooni ja vastiseseisvunud riikide suhtes süveneda. Seetõttu võidi viimaseid hakata aina enam nägema ühemõtteliselt NSV Liidu poolt mõjutatuna. Selle kõige tulemusel hakkas kanda kinnitama arusaam, et dekolonisatsioon on teeninud peamiselt NSV Liidu huve, mille tulemusel on Balti küsimus rahvusvahelise tähelepanuta jäämas.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Allikaline perioodika

Eesti Päevaleht (Estniska Dagbladet) (1959-2022)

Vaba Eesti Sõna (1949-)

Vaba Eestlane (1952-2001)

Kirjandus

Annus, Epp. *Sotskolonialism Eesti NSV-s: võim, kultuur, argielu*. Tallinn-Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2019.

Annus, Epp. *Soviet Postcolonial Studies: A View from the Western Borderlands*. London, New York: Routledge, 2018.

Annus, Epp. „Postkolonialismist sotskolonialismini“, *Vikerkaar*, nr. 3, 2007, lk 64-76.

Ashcroft, Bill. Griffiths, Gareth. Tiffin, Helen. *Post-Colonial Studies: The Key Concepts, 3rd edn*. London: Routledge, 2013.

Beller, Manfred. Prejudice. - M. Beller, J. Leerssen (toim). *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007, lk 404-406.

Beller, Manfred. Stereotype. - M. Beller, J. Leerssen (toim). *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007, lk 429-433.

Bradley, Mark P. Decolonization, the global South, and the Cold War, 1919-1962. - M. P. Leffler, O. A. Westad (toim). *The Cambridge History of the Cold War. Volume 1, Origins*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, lk 464-485.

Bush, Barbara. *Imperialism and Postcolonialism*. London: Pearson Education Limited, 2006.

Cooper, Frederick. *Africa since 1940: The Past of the Present*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Darwin, John. Africa and World Politics since 1945: Theories of Decolonization. - N. Woods (toim). *Explaining International Relations since 1945*. Oxford: Oxford University Press, 1997, 1999, lk 199-218.

Fraser, Cary. Decolonization and the Cold War. - R. H. Immerman, P. Goedde (toim). *The Oxford Handbook of the Cold War*. Oxford: Oxford University Press, 2013, lk 469-485.

Gaddis, John Lewis. *The Cold War: a new history*. New York: Penguin Books, 2005.

Hiiemaa, Karin. The Reception of the Third World in Estonia in 1918-1940. - E. Medijainen, V. Made (toim). *Estonian Foreign Policy at the Cross-Roads*. Helsingi: Aleksanteri Institute, 2002, lk 69-92.

Jansen Jan C. Osterhammel, Jürgen. *Decolonization: a short history*. Princeton: Princeton University Press, 2017.

Kaasik, P. „Eesti „Valge Tito“ – Elmar Hilp – punavenelaste suurim hirm“. Kajastusi metsavendadest väliseesti ajakirjanduses 1940.–1950. aastatel“, *Tuna*, nr. 2, 2022, lk 97-117.

Kangilaski, Jaak. „Lisandusi postkolonialismi diskussioonile“, *Kunstiteaduslikke Uurimusi*, vol. 20, nr. 1-2, 2011, lk 7-21.

Kent, John. *America, the UN and Decolonisation: Cold War Conflict in the Congo*. London: Routledge, 2010.

Kisangani, Emizet François. *The Belgian Congo as a Developmental State: Revisiting Colonialism*. London, New York: Routledge, 2023.

Leerssen, Joep. Exoticism. - M. Beller, J. Leerssen (toim). *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007, lk 325.

Leerssen, Joep. Imagology: History and method. - M. Beller, J. Leerssen (toim). *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007, lk 17-32.

Leerssen, Joep. Primitivism. - M. Beller, J. Leerssen (toim). *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007, lk 406-408.

Lõhmus, Maarja. Eesti ajakirjandus maailmas 20. sajandi II poolel: müütidega lootuse ja reaalsuse vahel. - I. Ude, P. Vihalemm (toim). *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2021*. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2022, lk 104-110.

Lõhmus, Maarja. Väliseesti ajakirjanduse ja kultuuri jõudmine tagasi Kodu-Eestisse: pagulaseesti käsitlusi loomeliitude pleenumil aastatel 1988 ja 2021. - I. Ude, P. Vihalemm (toim). *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2020*. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2021, lk 96-104.

Made, Vahur. The Baltic Issue during the Cold War. - E. Medijainen, V. Made (toim). *Estonian Foreign Policy at the Cross-Roads*. Helsingi: Aleksanteri Institute, 2002, lk 113-129.

Maekawa, Ichiro. „Cold War and Decolonisation: The British Response to Soviet Union Anti-colonialism in Sub-Saharan Africa“, *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, vol. 51, nr. 1, 2023, lk 182-210.

Moore, David Chioni. „Kas post - postkoloniaalses on post - postsovetlikus? Globaalse postkoloniaalse kriitika poole“, *Methis*, vol. 5, nr. 7, 2011, lk 200-226.

Morris, Helen M. Made, Vahur. Émigrés, dissidents and international organisations. - J. Hiden, V. Made, D. J. Smith (toim). *The Baltic Question during the Cold War*. London, New York: Routledge, 2008, lk 144-155.

Mountz, William. „The Congo Crisis: A Reexamination (1960–1965)“, *The Journal of the Middle East and Africa*, vol. 5, nr. 2, 2014, lk 151-165.

Mälksoo, Lauri. *Nõukogude anneksioon ja riigi järjepidevus: Eesti, Läti ja Leedu staatus rahvusvahelises õiguses 1940. a. - 1991. a. ja pärast 1991. a: uurimus pingest normatiivsuse ja võimu vahel rahvusvahelises õiguses*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005.

Namikas, Lise. *Battleground Africa: Cold War in the Congo, 1960–1965*. Stanford: Stanford University Press, 2013.

O'Malley, Alanna. *The Diplomacy of Decolonisation: America, Britain and the United Nations during the Congo Crisis, 1960–1964*. Manchester: Manchester University Press, 2018.

Osterhammel, Jürgen. *Colonialism: A Theoretical Overview*. Princeton: Markus Wiener Publishers, 2005.

Piirimäe, Kaarel. „Sama hästi kui venelaste maa“: Roosevelt, Churchill ja Stalin ning Balti küsimus Teises maailmasõjas. Tallinn: Argo, 2020.

Schmidt, Elizabeth. *Foreign intervention in Africa: from the Cold War to the War on Terror*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Van Reybrouck, David. *Congo: the epic history of a people*. London: Fourth Estate, 2014.

Westad, Odd Arne. *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Õunapuu, Lembit. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool, 2014.

Young, Robert. *Empire, Colony, Postcolony*. Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, 2015.

Young, Robert. *Postcolonialism: an historical introduction, 15th Anniversary Edition*. Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, 2016.

Elektroonilised publikatsioonid

Nemvalts, Laura. Koor, Ott. „Ajaloolised märksõnad Välis-Eesti ajalehtedes“, *Rahvusraamatukogu digilabor*, 27.11.2022, <https://digilab.rara.ee/blogi/ajaloolised-marksonad-valis-eesti-ajalehtedes/>, (kasutatud 08.05.2024).

Käsikirjalised uurimused

Nemvalts, Laura. *Metsaülikool Rootsis (Metroo) ja eestlus paguluses*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Ajaloo ja arheoloogia instituut, 2022.

Rommel, Epp. *Eestluse käsitlemine ajalehe „Vaba Eesti Sõna“ juhtkirjades: eestlus on looming (W. Rand)*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Ühiskonnateaduste instituut, 2015.

Sepping, Eva. *Piibliloost apartheidini: mustanahaliste representatsioonid ja stereotüübid LAU näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Ajaloo osakond, 2003.

SUMMARY

The question of decolonisation in the Estonian diaspora press in light of the Congo Crisis (1960-1965)

The important meaning of the Congo Crisis to the development of decolonisation and international relations cannot be overstated. As it propelled decolonisation to the top of the agenda of international relations in the beginning of the 1960s, it is only natural that it also had the main spotlight of press coverage at the time. In the free world, the Estonian diaspora communities published their own Estonian language newspapers. The Congo Crisis became the first major international issue that brought the topics of colonisation and decolonisation to the centre of the diaspora press. These were widely covered and discussed and therefore an overarching view regarding them was formed.

The bachelor's thesis focuses on the following research issues: how was the Congo Crisis narrativized in the Estonian diaspora press; what was the relation between the issue of decolonisation and the „Baltic question“. As primary sources, the author has used newspaper articles from three Estonian diaspora publications – *Vaba Eestlane* published in Canada, *Vaba Eesti Sõna* published in the USA and *Eesti Päevaleht* published in Sweden.

The research is divided into two chapters. The first chapter centers around the theoretical concepts of colonialism and decolonisation. To provide historical context, it also gives an overview of the Belgian Congo's colonial history, the course of the Congo Crisis and its importance as a turning point in decolonisation. In addition, the author has assessed the decolonisation process of Congo by applying the discussed theories. The second chapter analyzes the coverage of the Congo Crisis in the press of the Estonian diaspora communities. In the first part of the chapter, to describe the narrativization, the author has brought out the imagological aspects that characterize the coverage and how the context of the Cold War was entangled in it. The second part of the chapter focuses on the ways how the „Baltic question“ was linked to the issue of decolonisation by the Estonian diaspora press.

The analysis showed that the narrative of the coverage of the Congo crisis in the Estonian diaspora press focused mainly on two aspects. These were the assessment of Congolese statehood and the juxtaposition of the situation with the bipolar context of the Cold War. The assessment of Congolese statehood was shaped through an image of primitivism and was based on entrenched racial prejudices. The image of the Congolese people was orientalist, rather

demeaning and dominated by the perception that without the help of the „white man“, sustainable statehood could not be developed in Africa. The unfolding events in the Congo were understood from a strong anti-communist perspective. Although the permanent abolishment of colonialism was understood, there was a serious fear that the decolonisation in Africa would provide the Soviet Union with an opportunity to greatly expand its sphere of influence and spread communism. It was stressed that the West needed to counteract this at all cost.

To work towards Estonia's eventual freedom from the Soviet occupation was the basis of identity for the Estonian diaspora. Thus the quest to keep the „Baltic question“ politically relevant was of utmost importance. With the Congo crisis, decolonisation rose to the forefront of world politics, and the issue of liberation for oppressed peoples became much more topical than before. In the wake of this, enthusiasm in the Estonian diaspora press was also raised, and the Soviet occupation was equated with colonialism. It was hoped it would resonate with the wider international community, particularly in the United Nations, and that the debate on the „Baltic question“ would be reinvigorated. This did not happen, however, and there was discontent that the Soviet Union's colonialist activities in Eastern Europe were not being given almost as much attention as decolonisation in Africa. This created a feeling of being ignored, which fueled doubts about the newly independent states and decolonisation in general. As a result, the perception that decolonisation had served mainly the interests of the Soviet Union in suppressing the international attention of the „Baltic question“, began to take a firm hold.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Joonas Veerme,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Dekolonisatsiooni küsimus väliseesti ajakirjanduses Kongo kriisi (1960-1965) näitel“, mille juhendaja on Karin Veski,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Joonas Veerme

22.05.2024